

Jaargang 13 November 2005 Nummer 4

Facta

MENSENSMOKKEL

- 2 Feiten
- 4 Reizen onder regie : over migratie en mensensmokkel – Marije Schoonen
- 7 Column: Zwartkijken en doemdenken – Patrick Stouthuysen
- 8 Ook doorgewinterde criminelen kunnen veranderen : Arjan Blokland over de invloed van levensgebeurtenissen op een criminele carrière – Laura Vegter

De sociale organisatie van mensensmokkel

Voor het rapport 'De sociale organisatie van mensensmokkel' is een analyse gemaakt van elf opsporingsonderzoeken naar dertien georganiseerde criminele netwerken die zich bezig hebben gehouden met de smokkel van mensen. Richard Staring: 'Wat wij heel opmerkelijk vinden is dat we in ons rapport te maken hadden met opsporingsonderzoeken op het hoogste niveau. Bij al die onderzoeken waren speciale kernteams betrokken. Eigenlijk is dat zonde van de capaciteit. Want heel veel van die zaken die we bekeken hebben, zijn heel kleinschalig. Die voldoen in geen enkel opzicht aan dat idee van zwaar georganiseerde criminaliteit of misdaad.'

4

- 11 Column: Ontdekkingen – Marian Joels
- 12 Beleidsonderzoek in Nederland – Caroline Majoie
- 14 Nieuwe Facta-hoofddirecteuren – Henk Jansen
- 15 Vrijheid en verantwoordelijkheid – Andries Hoogerwerf

Criminelen kunnen veranderen

8

Samen met Paul Nieuwbeerta bouwde Arjan Blokland een dataset op met gegevens over criminele loopbanen in de periode 1977-2002/3. Daarmee kan de recidive van crimineel gedrag op de lange termijn, de aard van de gepleegde delicten en het effect van bepaalde levensgebeurtenissen op de recidive worden onderzocht. De belangrijkste boodschap die uit de analyses naar voren komt, is dat er ruimte voor verandering in gedrag blijkt te zijn.

- 18 Genomics: kans voor sociale wetenschappen – Sue-Yen Tjong Tjin Tai
- 21 Gesignaleerd – René Gabriëls

13e jaargang, nr. 4, november 2005

Facta – sociaal-wetenschappelijk magazine is een uitgave van SISWO/Social Policy Research.

Facta verschijnt in 2005 vier keer.

Redactie

Plantage Muidergracht 4, 1018 TV Amsterdam, tel. 020 5270663, fax 020 6229430, e-mail: facta@siswo.uva.nl

Voor België: Kurt De Wit, tel. 016 323207, e-mail: Kurt.DeWit@dowb.kuleuven.be

Hoofddirectie: Henk Jansen. Redactiesecretariaat: Marja Harms
Redactie: Michiel Beker, Talja Blokland, Marlies Eijnsink, Esther van der Meer, Jan Nekkers, Sue-Yen Tjong Tjin Tai, Kurt De Wit

Medewerkers

René Gabriëls, Andries Hoogerwerf, Edith de Leeuw, Dick Pels, Patrick Stouthuysen, Henk de Vos, Liesbet van Zoonen

Fotografie

Rien van der Leeden, Carla Schoo, Martine Sprangers

Desktop Publishing

Peter de Kroon, Annette van de Sluis

22 Voorbij witte jeeps en ivoren torens : wetenschap en ontwikkelingswerkers over civil society – Michiel Beker

24 Column: Een recht op gemeenschap – Henk de Vos

Het begin van het postreductionistische tijdperk

Het interdisciplinaire Center for Society and Genomics onderzoekt de maatschappelijke betekenis en de gevolgen van genomics. 'Een fenomeen als alcoholisme kun je zien als een gedragsprobleem, een genetisch of een medisch probleem. Wat we hopen is dat genomics in staat zal zijn om al die perspectieven bij elkaar te brengen tot één comprehensive view, want tot dusver was bètawetenschap doorgaans reductionistisch. Met genomics gaan wetenschappers op een meer omvattende manier naar verschijnselen kijken en convergeren de verschillende disciplines', aldus Hub Zwart, CSG-directeur.

18

26

Individuele competenties en arbeidsmarktsucces

Stel nou, je bent afgestudeerd econoom, gezondheidswetenschapper of arts en je bent bezig te zoeken naar een baan. Wat maakt nou het verschil tussen jou en die ander collega-afgestudeerden van je? Waarom komt de één nou wel snel in een leuke baan terecht, maar de ander niet? We kennen allemaal wel dat 'gevoel' dat je moet passen in een organisatie, dat je geluk moet hebben met wie er tegenover je zit en dat het wel niet zo heeft moeten zijn als je het dan toch niet wordt. Maar in hoeverre hebben je individuele competenties een invloed op deze processen en uitkomsten? En welke competenties dan? En wat betekent dat voor opleidingen?

25 Personalia

26 Portret: Individuele competenties en arbeidsmarktsucces – Judith H. Semeijn

28 Versterking van de kenniseconomie: particuliere middelen voor de wetenschap – Theo Schuyt

31 Gesignaleerd – Martijn Wit

32 Agenda

Foto omslag: Rien van der Leeden

Druk, vormgeving en administratie

Koninklijke Van Gorcum, Postbus 43, 9400 AA Assen
tel. 0592 379555, fax 0592-379552, e-mail: facta@vangorcum.nl
website: <http://www.vangorcum.nl>

Abonnementen:

SISWO-relaties	€31,25
Particulier	€37,80
Instellingen	€62,50
Studenten/aio	€24,60
Collectieve afname	€21,25

Advertenties:

1/1 pagina	€340,00
1/2 pagina	€180,00
1/4 pagina	€110,00
bijsluiten folder in overleg	

ISSN 0928-5350 – Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Advertenties

SISWO / Facta, telefoon 020 5270663

Facta website: <http://www.maatschappijwetenschappen.nl>

SISWO
Social Policy Research

Kennisinstellingen zorg en welzijn willen krachten bundelen

De besturen van negen landelijke instellingen op het gebied van zorg en welzijn hebben een eerste stap gezet op weg naar krachtenbundeling. Zij streven ernaar begin 2007 drie kennisinstellingen op te richten: voor jeugd, voor maatschappelijke inzet en voor langdurende zorg. De negen instellingen hebben een memorandum ondertekend waarin ze onderling afspreken de mogelijkheden hiervan te gaan onderzoeken, in nauw overleg met de betrokken organisaties in het werkveld. De aanleiding is de *nota Kennis, Innovatie, Meedoen* waarin de bewindslieden van Volksgezondheid, Welzijn en Sport een modernisering in het kennisveld van zorg en welzijn aankondigen. De overgang naar drie kennisinstellingen moet zorgen voor minder versnippering en meer efficiency en effectiviteit in het vergaren, bewerken en verspreiden van kennis over zorg en welzijn.

In de komende maanden vindt een uitwerking plaats van de mogelijke vormgeving en worden de betrokken organisaties in het werkveld geconsulteerd. Uiterlijk eind juni 2006 nemen de besturen van de negen instellingen een definitief besluit over de inrichting van de nieuwe kennisinstellingen. Het uitgangspunt is dat alle activiteiten overgaan naar de drie nieuwe instellingen, tenzij daar in 2006 afwijkende afspraken over worden gemaakt.

De directies van de negen instellingen hebben vandaag het personeel over de plannen ingelicht. De negen betrokken instellingen zijn: bij het Kenniscentrum Jeugd: het Nederlandse Instituut voor Zorg en Welzijn / NIZW te Utrecht; bij het Kenniscentrum Maatschappelijke Inzet: het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn / NIZW, CIVIQ Instituut Vrijwillige Inzet, TransAct Landelijk Expertisecentrum aanpak huiselijk en seksueel geweld, sekse etniciteit en zorg en X-S2 Kennisnetwerk Sociaal Beleid, allen te Utrecht, het Landelijk Centrum Opbouwwerk (LCO) te Den Haag en het Kenniscentrum Lesbisch en Homo-emancipatiebeleid te Amsterdam; bij het Kenniscentrum Langdurende Zorg: het Kenniscentrum voor Revalidatie en Handicap (iRv) te Hoensbroek, het Nederlands Instituut voor Zorg en Welzijn / NIZW te Utrecht, de stichting Kwaliteits- en Bruikbaarheidsonderzoek van Hulpmiddelen voor gehandicapten en ouderen (KBOH) te Woerden, het Kwaliteitsinstituut voor Toegepaste ThuisZorgvernieuwing (KITZ) te Groningen.

2005 ASC-CODESRIA Master's Thesis Award

De 2005 ASC-CODESRIA Master's Thesis Award is toegekend aan Leslie Francis Zubieta Calvert voor haar proefschrift *The Rock Art of Mwana wa Chentcherere II Rock Shelter, Malaŵi: A Site-Specific Study of Girl's Initiation Rock Art*. Zie voor meer informatie de website: <http://www.ascleiden.nl/Research/Award/MastersThesisAwardWinner2005.aspx>

Publicatieprijs SMVP

De Stichting Maatschappij, Veiligheid en Politie (SMVP) reikt eenmaal in de twee jaar een prijs uit voor een bijzondere publicatie op het terrein van de veiligheidszorg. Dit jaar heeft de jury van de Publicatieprijs SMVP besloten de prijs toe te kennen aan de volgende publicatie: Jan Terpstra en Roderik Kouwenhoven - *Samenwerking en netwerken in de lokale veiligheidszorg*. - Apeldoorn ; Zeist : Politie & Wetenschap ; Kerckebosch, 2004.

Unilever Researchprijs 2005

Op 8 november 2005 heeft Janneke Oostrom uit handen van Anthony Burgmans, voorzitter Raad van Bestuur van Unilever N.V. de jaarlijkse Unilever Researchprijs gekregen. Zij ontving de prijs voor haar afstudeeronderzoek *De effectiviteit van een assertiviteitstraining en een communicatietraining* voor haar master Arbeids- en Organisationspsychologie.

Onderzoek Informatie, afdeling van de KNAW

Met ingang van 1 juli 2005 is het Nederlands Instituut voor Wetenschappelijke Informatiediensten (NIWI) opgeheven. De afdeling Onderzoek Informatie is overgegaan naar het Bureau van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen en heet nu KNAW Onderzoek Informatie.

De afdeling ontwikkelt, in samenwerking met de universiteiten en NWO, een '*national focal point*' in Europees verband. De taak daarvan is een wijzer voor het Nederlands onderzoek te bieden en het Nederlandse onderzoek te plaatsen in een internationale context. Er moeten antwoorden gegeven kunnen worden op vragen als wat zijn de top-instituten, wie zijn de experts op een bepaald gebied, welke wetenschappelijke publicaties zijn binnen een bepaalde onderzoeksgroep gepubliceerd. Hierdoor ontstaat een gids voor wetenschappelijk Nederland.

Om een start te maken met het (digitaal) in kaart te brengen van wetenschappelijk onderzoek in Nederland is onlangs het artikel 'Landschap van Wetenschappelijk Onderzoek in Nederland' geproduceerd en is een (digitaal) overzichtartikel als introductie in het vakgebied van de nanotechnologie geschreven. De afdeling zal meer van dergelijke overzichtartikelen, in samenwerking met derden, publiceren. De afdeling blijft voorlopig de Nederlandse Onderzoek Databank (NOD) produceren. De NOD is een openbare online databank met informatie over wetenschappelijk onderzoek, onderzoekers en onderzoeksinstituten. De NOD bestrijkt alle wetenschappelijke disciplines. De informatie uit de NOD wordt ook gebruikt voor de samenstelling van de jaarlijkse uitgave van de SDU-gids '*Universiteiten en Onderzoeksinstituten in Nederland*'.

Naast de SDU-gids ontwikkelt de afdeling themabestanden. Dit zijn deelbestanden uit de NOD. Het zoeken in een themabestand heeft als voordeel dat alleen resultaten worden gevonden die relevant zijn voor het betreffende onderwerp. Deze bestanden worden opgezet in samenwerking met derden. Op het ogenblik bestaan er themabestanden op het gebied van nanotechnologie, ict, voeding, watermanagement, eetstoornissen, biologische landbouw, arbeid en gezondheid en paramedisch onderzoek.

De afdeling blijft nog een aantal maanden gehuisvest in het KNAW-gebouw aan de Joan Muyskenweg, te Amsterdam. Informatie: <http://www.onderzoekinformatie.nl/nl/oi/>

Nieuwe internetsite DANS

Het initiatief voor DANS, voluit Data Archiving and Networked Services, werd vorig jaar genomen door de KNAW en NWO. Zij vreesden dat opslag en verspreiding van digitale onderzoekgegevens in de alfa- en gammawetenschappen achter zouden gaan lopen, terwijl de groeiende elektronische mogelijkheden juist een snelle voortgang mogelijk maken. Die voortgang is wenselijk want zowel hergebruik van gegevens als de combinatie van gegevens uit verschillende disciplines wordt er gemakkelijker door. Daarnaast dragen de activiteiten van DANS belangrijk bij aan het streven naar Open Access en Open Archives, dat in de wetenschappelijke wereld de laatste jaren een hoge vlucht neemt. DANS zorgt er ook voor dat databestanden bij (semi-) overheidsorganisaties, zoals het CBS, het SCP en de Topografische Dienst/Kadaster voor onderzoekers toegankelijk zijn. DANS heeft bij het begin van haar werkzaamheden al een drietal bestaande archieven onder haar hoede: het Nederlands Historisch Data Archief NHDA, het Steinmetzarchief (van sociologisch onderzoek) en het archief van het Wetenschappelijk Statistisch Agentschap. Naast het beheren van onderzoekgegevens heeft DANS echter vooral als taak om ervoor te zorgen dat anderen – onderzoekers, instituten, universiteiten – dat gaan doen op een zodanige manier dat de gegevens gemakkelijk terug te vinden zijn en te gebruiken voor nieuw onderzoek. Daartoe kan de organisatie archiveringsprojecten uitvoeren, maar ook in opdracht de mogelijkheden onderzoeken van digitale archivering in een bepaalde onderzoekssfeer of discipline. Speerpunt in de activiteiten van DANS zijn de zogenaamde TOP's: Thematische Ontwikkel Programma's. Daarin werken medewerkers van DANS samen met vooraanstaande onderzoekers in een bepaalde discipline of rond een thema met als doel om voor dat gebied een omvattende archivering tot stand te brengen. In de komende jaren wil DANS dergelijke programma's van de grond krijgen voor vakgebieden waarop de data nu nog niet goed toegankelijk zijn. Aanzetten worden al gegeven in disciplines als de archeologie en de Nederlandse taal- en letterkunde. Website: <http://www.dans.knaw.nl/nl/>

Rubicon: jong talent in stroomversnelling

De Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) wil jonge, talentvolle pasgepromoveerde onderzoekers voor de wetenschap behouden. Het Rubiconprogramma richt zich op pasgepromoveerde, veelbelovende onderzoekers die nog aan het begin van hun wetenschappelijke carrière staan en van wie op grond van hun wetenschappelijke kwaliteiten kan worden verwacht dat ze een belangrijke plaats kunnen gaan innemen in de Nederlandse wetenschap. Jonge wetenschappers krijgen de mogelijkheid onderzoekservaring op te doen in de eerste tijd na promotie. Zij kunnen subsidie aanvragen voor een verblijf van maximaal twee jaar aan een excellent buitenlands onderzoeksinstituut of één jaar voor een verblijf aan een excellent Nederlands onderzoeksinstituut. Verblijf in Nederland is met name bedoeld voor talentvolle onderzoekers uit het buitenland. Zowel de kwaliteit van de onderzoeker en zijn of haar voorstel, als die van het gastinstituut tellen mee in de beoordeling. De subsidie staat open voor alle wetenschapsdisciplines. Er zijn drie indienrondes per jaar. De eerste deadline voor indiening is 15 december. Het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap stelt jaarlijks vier miljoen euro ter beschikking voor dit programma. Daaraan wordt door NWO het budget van het TALENT-programma toegevoegd, dat vanaf 15 december opgaat in de nieuwe Rubiconregeling. Het totale budget voor het programma bedraagt circa 4,5 miljoen euro per jaar. NWO verwacht ongeveer 100 subsidies per jaar te kunnen toekennen.

Nadere informatie bij: – NWO, Voorlichting en Communicatie, tel. 070 3440713, e-mail: voorlichting@nwo.nl; website: <http://www.nwo.nl/rubicon>

Aandacht voor 'softe' wetenschap KP7

Het recent gepubliceerde *'Mid-term report on the integration of socio-economic and foresight dimensions in FP6'* concludeert dat integratie van sociaal-economische aspecten in het kaderprogramma 'conceptual and practical problems' ondervindt. De sociaal-economische projecten in KP6 laten zien dat integratie van deze 'softe' wetenschappen echter wel mogelijk is. Het rapport adviseert om in de toekomst sociaal-economische activiteiten binnen het Europese onderzoeksbeleid van KP7 meer aandacht te geven en deze activiteiten verder te ontwikkelen en te versterken. Voor meer informatie: <http://europa.eu.int/comm/research/headlines/news>

European Urban Knowledge Network

Op 27 oktober is in Parijs het nieuwe European Urban Knowledge Network (EUKN) gelanceerd. Om effectief beleid gericht op een grotere dynamiek en vitaliteit van steden te ontwikkelen, is er een grote behoefte aan het delen van innovatieve stedelijke kennis en praktijkervaringen. In het nieuwe kennisuitwisselingsnetwerk EUKN werken 15 EU-lidstaten, de Europese Commissie, URBACT Programme en EUROCITIES samen. De bijbehorende website, <http://www.eukn.org>, is vanaf 27 oktober in gebruik als het Europese kennisportal voor stedelijke kennis, onderzoek en praktijkervaringen, aangeleverd door alle deelnemende landen en organisaties. EUKN is een pilot, waarvoor het initiatief is genomen tijdens het Nederlandse voorzitterschap van de Europese Unie in 2004. Het project wordt uitgevoerd onder verantwoordelijkheid van het ministerie van BZK. Het projectmanagement wordt verzorgd door het Kenniscentrum Grote Steden.

Reizen onder regie

Over migratie en mensensmokkel

Marije Schoonen

Antropoloog Richard Staring (1962) werkte samen met anderen aan het recentelijk verschenen rapport 'De sociale organisatie van mensensmokkel'. Staring doceert criminologie aan de Erasmus Universiteit in Rotterdam, een stad die vanwege zijn ligging een strategische rol speelt in de organisatie van mensensmokkel. De dag dat ik hem spreek staat het onderwerp volop in de aandacht. Er is volgens de Britse politie een van de grootste bendes aller tijden opgerold. Tien Turken worden verdacht van het smokkelen van maar liefst 200.000 Turkse Koerden naar Groot-Brittannië. Lachend schetst Staring zijn verbazing: 'Dat aantal kan ik bijna niet geloven.' Ik praat met hem over zijn eigen bevindingen aan de vooravond van een door hem georganiseerd seminar van CIROC over de aanpak en bestrijding van mensensmokkel. Het CIROC is een criminologisch kenniscentrum dat in 2001 is opgericht vanuit de secties criminologie van de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR), de Vrije Universiteit Amsterdam (VU) en

het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum van het Ministerie van Justitie (WODC).

'Reizen onder regie' luidt de titel van uw proefschrift over het migratieproces van illegale Turken in Nederland. Schaart u mensensmokkel ook onder die term?

'Ja. Ik maak in mijn proefschrift onderscheid tussen verschillende migratiepatronen. Van migratie waarbij mensen geheel op eigen houtje de grens oversteken tot aan migratie waarbij gebruik wordt gemaakt van mensensmokkelaars. De grootste groep van de illegale Turken die centraal stonden in mijn proefschrift, maakte echter gebruik van wat ik een transnationaal netwerk heb genoemd. Daarbij is de regie heel sterk in handen van familie en verwanten. In het geval van smokkelaars is ook sprake van een vastomlijnd scenario, maar is de steun veelal beperkt tot de reis.'

Een van uw conclusies luidt dat er nauwelijks sprake is van een rationeel afwegingsproces bij de keuze van bestemming van zogenaamde 'Turkse toeristen', zoals

Turkse illegalen binnen de gemeenschap wel eufemistisch worden genoemd. Doorslaggevend zijn vrijwel altijd eventuele familie of vrienden die bereid zijn de illegalen op te vangen.

'Precies. Transnationale netwerken spelen in de Turkse migrantengemeenschap een grote rol bij de keuze van hun land van bestemming. Als er al geld met de overkomst gemoeid is, gaat dat in principe in de richting van diegene die komt. De mensen moeten natuurlijk wel dankbaar zijn. En ze moeten ook heel lang dankbaar blijven. En ze moeten zich op een bepaalde manier gedragen. Status speelt daarbij een belangrijke rol. Het feit dat jij iemand helpt, geeft aanzien in de trant van: 'mijn neef heb ik hierheen gehaald en ik zorg voor hem!'. Andersom geldt ook: 'hoe is het in godsnaam mogelijk dat jij, die het zo goed hebt in Nederland, niet voor jouw kind wil zorgen?'. De loyaliteit die daarbij komt kijken, is van een geheel andere orde dan bij die van mensensmokkel. De commerciële exponent ontbreekt. Grappig genoeg ontdekte ik tijdens het schrijven van mijn proefschrift dat sommige illegale Turken na een bezoek aan hun vaderland juist wél met mensensmokkelaars in zee gaan. Zeker als ze hier al een tijdje hebben gewerkt, leggen ze graag geld opzij om zich door smokkelaars terug te laten brengen naar Nederland. Hiermee creëren ze een soort onafhankelijkheid. Omdat ze al jaren in een afhankelijke positie zitten, willen ze die afhankelijkheid niet nog een keer versterken.'

Dubbele aanpak

U hebt uitgebreid gesproken met uitgeprocedeerde illegalen. Het zojuist verschenen rapport over de praktijk van mensensmokkel is grotendeels gebaseerd op opsporingsonderzoeken van de politie. Hebt u ook gesproken met mensensmokkelaars?

Nee. Ons rapport 'De sociale organisatie van mensensmokkel' is primair gebaseerd op archiefonderzoek. We hebben een analyse gemaakt van elf opsporingsonderzoeken, die in totaal dertien georganiseerde criminele netwerken beslaat die zich bezig hebben gehouden met de smokkel van mensen naar en door Nederland, vooral naar Engeland. De illegalen die ik heb gesproken en die te maken hadden met smokkelaars, hadden bij wijze van spreken slechts achterin de truck gezeten en af en toe een flard van een gesprek opgevangen tijdens de reis. Als je geluk had, wisten ze iets te zeggen over de herkomst van de chauffeur. Maar je wilt ook weten wie nou bepaalt wat de eindbestemming is en hoe zo'n mensensmokkelorganisatie er precies uitziet. Vandaar dat we zijn uitgeweken naar opsporingsonderzoeken van de politie. Geloof me, het heeft de nodige tijd gekost om toestemming te krijgen voor inzage. Wat dat betreft was dit een heel apart onderzoek. Omdat je focust op specifieke verdachten, is het onderzoek heel selectief. Die verdachten worden gevolgd, gepakt, en vervolgens worden ze bij wijze van spreken helemaal uitgekleeft. Over een aantal mensen heb je heel veel informatie en over anderen weer heel weinig. Maar materiaal zoals van telefoontaps, dat is prachtig...

In het rapport 'Mensensmokkel in beeld' van de Dienst Nationale Recherche Informatie van maart 2005 wordt

geconcludeerd dat er sprake is van een toenemende professionalisering. Wat is jullie conclusie?

'Onze conclusie is dat het eigenlijk een heel gedifferentieerde wereld is. Enerzijds is er sprake van professionele, hiërarchische netwerken. Maar anderzijds zijn er ook veel mensensmokkelaars die kleinschalig opereren, vaak binnen de familie. Ze brengen weinig mensen per keer over, maar vragen er wel geld voor.

Ook het idee dat georganiseerde misdaad per definitie niet hiërarchisch zou zijn, maar flexibel, multicultureel en dynamisch vinden we maar beperkt terug in de resultaten van ons onderzoek. Het veronderstelde idee dat mensensmokkelorganisaties in staat zijn zich snel aan te passen, dat ze voortdurend veranderen van samenstelling en dat ze voortdurend inspringen op nieuwe wetgeving vonden wij niet terug. Als zo'n logistiek proces eenmaal draait, dan verander je je werkwijze niet zomaar. Ook niet als transporten tegen de lamp lopen of mensen worden opgepakt. Het is toch nogal een lompe operatie. Wij moesten dan ook concluderen dat mensensmokkelverbanden zich weinig aantrekken van een gewijzigd toelatingsbeleid of intensivering van opsporingsactiviteiten.'

Hoe moet men bij de bestrijding van mensensmokkel dan te werk gaan?

'Wat wij heel opmerkelijk vinden is dat we in ons rapport te maken hadden met opsporingsonderzoeken op het hoogste niveau. Bij al die onderzoeken waren speciale kernteams betrokken. Eigenlijk is dat zonde van de capaciteit. Want heel veel van die zaken die we bekeken hebben, zijn heel kleinschalig. Die voldoen in geen enkel opzicht aan dat idee van zwaar georganiseerde criminaliteit of misdaad.'

Vandaar jullie advies van een zogenaamde dubbele aanpak?

'Ja. In het rapport maken we onderscheid tussen twee typen samenwerkingsverbanden als het gaat om mensensmokkel. Enerzijds signaleerden wij het type onderhandelingsorganisatie, met een wat vrijblijvender kleinschalige structuur, anderzijds een zogenaamde bevelsorganisatie met een hiërarchische structuur. Wat dit laatste type betreft, waartoe we de professionele mensensmokkelorganisaties rekenen, pleiten we voor een goede internationale samenwerking. Voor het eerste type van kleinschalige, informele mensensmokkelorganisaties voldoet in principe een lokale aanpak door de regiopolitie. Ons voorstel is om aan de hand van een checklijst vooraf veel specifiek te gaan kijken en je af te vragen met wat voor type organisatie je te maken zouden kunnen hebben. Zo kun je proberen om die kernteams te reserveren voor de grotere bevelsorganisaties. Dat zijn ook de organisaties die eerder gewelddadig zijn.'

Papieren pleister

In januari is de wetgeving rondom mensensmokkel aangepast. Wat is er precies veranderd?

'De belangrijkste wijziging is dat het financiële oogmerk niet meer van belang is. Voorheen lag de bewijslast bij justitie, die moest aantonen dat de verdachten uit financiële motieven handelden. Nu is de bewijslast als het ware

omgekeerd. Nu moeten verdachten van mensensmokkel bewijzen dat ze uit ideële motieven gehandeld hebben. Mensensmokkel is overigens pas in 1993 strafbaar gesteld.'

Wat verwacht u van de wetswijziging?

Niet bijster veel. In de loop der jaren is, zonder al te veel resultaat, de strafmaat verhoogd. Ik zie ook deze verandering als een papieren pleister. De politie heeft wel wat meer mogelijkheden, maar daar heb je ook meer mensen en capaciteit voor nodig. De wetswijziging past vooral in de trend van zwaarder, harder, repressiever. Maar het neveneffect is het criminaliseren van migrantengemeenschappen. Want als jij iemand hierheen haalt, al is het maar tijdelijk, kun je veroordeeld worden voor mensensmokkel. De definitie is breder geworden, waardoor grotere groepen worden gecriminaliseerd.

De kritiek luidt dat een repressief beleid mensensmokkel alleen maar in de hand werkt. Ofwel, hoe intensiever de grensbewaking, hoe moeilijker vluchtelingen Europa kunnen bereiken en hoe afhankelijker zij worden van mensensmokkelaars. Mee eens?

Als er niemand mag binnenkomen, wordt er onmiskenbaar in toenemende mate gebruik gemaakt van mensensmokkelaars. Er is ook geen indicatie dat een strenger beleid de migratiestroom inperkt. Je creëert simpelweg allerlei onfrisse toestanden als je de legale manieren om naar Europa te komen heel erg inperkt. Je maakt dat er een markt ontstaat in valse papieren. Sofi-nummers worden bijvoorbeeld ineens financieel aantrekkelijk. Van restrictief beleid in ons eigen land worden illegalen eveneens de dupe. Ze worden uit de formele wereld van reguliere arbeid, sociale voorzieningen en huisvesting gedreven. Door een opeenvolging van maatregelen als de koppeling van de afgifte van sofi-nummers aan een verblijfsvergunning (1991), de Wet Voorkoming Schijnhuwelijken (1994), de invoering van de Wet op de Identificatieplicht (1994) en de invoering van de Koppelingswet (1998) wordt het voor mensen die in Nederland geen legale status hebben moeilijk om toegang te krijgen tot de Nederlandse gezondheidszorg en de collectieve voorzieningen.'

Achterliggende oorzaken

U pleit dus eigenlijk voor een versoepeling van de regels? 'Ja, absoluut. Alleen al om een verdere marginalisering en criminalisering van illegale vreemdelingen in Nederland tegen te gaan. Maar dat staat haaks op het Nederlandse beleid en het EU-beleid. Tegelijkertijd erkennen allerlei belangrijke organisaties in toenemende mate dat je de poorten niet dicht kunt blijven houden. Nederland vergrijs, Europa vergrijs. We hebben die mensen ook nodig. Jullie pleiten in het rapport voor het aanpakken van de achterliggende oorzaken van mensensmokkel. Kunt u dit toelichten?

'Je moet uitkijken dat je niet alleen repressief optreedt. Je lost daar namelijk in feite weinig mee op. Je kunt op een veel elementairder manier iets doen. Om te beginnen zou je de mogelijkheid kunnen scheppen voor mensen uit landen waar veel illegalen vandaan komen om zich hier tijdelijk te vestigen en bepaald werk te verrichten. Als je

dat soort arbeidsmigratie formaliseert, haal je in elk geval de ergste druk van de ketel.

Een van jullie conclusies is dat criminele samenwerkingsverbanden die zich bezighouden met mensensmokkel moeilijk te bestrijden zijn door hun sterke inbedding in etnische gemeenschappen. Het gaat hierbij vooral om Chinezen, maar ook om Turken en Somaliërs. Ligt hier een taak voor de antropoloog?

'Het ontbreekt zeker structureel aan veldwerk. Er zijn antwoorden waar je wel naar kunt gissen, maar die de behoefte oproepen aan etnografisch onderzoek. Wat betekent het nou in de praktijk om met mensensmokkelaars in zee te gaan? Voor het aanpakken van de kleinere, ideële mensensmokkelorganisaties ben je eveneens afhankelijk van goede kennis van migrantengemeenschappen. Het is een heel specifiek product natuurlijk. Het gaat wel om mensen. Daarom heeft mensensmokkel een heel ander karakter dan bijvoorbeeld drugssmokkel. Je communiceert in feite met je waar. Er moet ontzettend veel onderhandeld worden over prijzen en over hoe de dingen moeten worden aangepakt. Dus je moet wel kunnen communiceren met je klant.

Is dat waarom, zoals jullie concluderen, ruim een kwart van de daders die betrokken is bij mensensmokkel vrouw is?

Dat zou kunnen. Het feit dat er relatief veel vrouwen betrokken zijn bij mensensmokkel heeft wellicht te maken met het afwijken van het prototypische beeld van georganiseerde misdaad. Het familiale ons-kent-ons-netwerk is zeer belangrijk. Vrouwen spelen daarin een centrale rol.

De onderhandelingen over de toetreding van Turkije tot de Europese gemeenschap zijn in gang gezet. Wat voor effect verwacht je?

'Er zal natuurlijk emigratie op gang komen. Die is er ook gekomen vanuit andere nieuwe EU-landen. Maar in geen enkel EU-land is er door toetreding massale emigratie opgeroepen. De emigratie zal een ander karakter krijgen. Hij zal om te beginnen een meer tijdelijk karakter krijgen, want je kunt heel makkelijk terug. Niet iedereen die hier komt, wil hier ook blijven. Er zal wel een verschuiving plaatsvinden. Vergeet niet dat Turkije zelf ook een belangrijk migratieland is. Er wonen bijvoorbeeld heel veel Russen. Landen als Spanje en Italië waren emigratielanden, maar zijn nu landen van vestiging geworden.

Marije Schoonen

Literatuur

- Staring, Richard - *Reizen onder regie : het migratieproces van illegale Turken in Nederland*. - Amsterdam : Het Spinhuis, 2001
R. Staring, G. Engbersen, H. Moerland, N. De Lange, D. Verburg, E. Vermeulen en A. Weltevrede - *De sociale organisatie van mensensmokkel*. - Zeist : Uitgeverij Kerckebosch, 2005
Zie ook www.ciroc.nl

Zwartkijken en doemdenken.

Patrick Stouthuysen

Een paar jaar geleden publiceerde *Intermediair* een leuke test met meerkeuzevragen onder het motto 'ken je samenleving'. Aan de hand van een stuk of twintig vragen over feitelijke toestanden - armoede, werkloosheid, kindersterfte, werkloosheid, milieuvervuiling - kon je nagaan hoe goed je op de hoogte was van het maatschappelijke reilen en zeilen. Ik deed die test wel eens met mijn studenten; je verzint de gekste dingen om ze bij de les te houden. Maar ik ben ermee gestopt omdat ik er niet vrolijker van werd.

Niet zozeer omdat het kennisniveau tegenviel. Ik ben nooit zo onder de indruk van verhalen over de dommer wordende jeugd: de ervaring leert dat iedere generatie ervan uitgaat dat na haar de beschaving onvermijdelijk de dieperik ingaat. En bovendien: zo'n spelletje met meerkeuzevragen krijgt al gauw iets van *Trivial Pursuit*. Wie weet nu uit het hoofd hoeveel mensen van een uitkering leven?

Neen, wat me vooral verontrustte was dat er een duidelijk patroon in de antwoorden zat. Onze studenten kozen consequent voor de meest negatieve antwoorden. Systematisch overschatten ze het aantal werklozen en bijstandsmoeders en onderschatten ze de gemiddelde levensduur en hoeveel mensen er hoger onderwijs liepen. Een keer speelde ik vals en voegde ik bij sommige vragen een nog negatievere antwoordcategorie toe. En ja hoor: die werd vervolgens door iedereen aangekruist.

Wat wil dat zeggen? Aankomende sociologen en politicologen hebben niet alleen een fout, maar vooral een nadrukkelijk negatiever beeld van de samenleving. Met betrekking tot elk maatschappelijk probleem schatten ze de situatie slechter in dan hoe het er feitelijk aan toegaat. Niet dat onze studenten daar opmerkelijk pessimistisch van werden, bleek uit het nagesprek. De meeste waren ervan overtuigd dat het ooit wel beter zou worden met de wereld. Een hele troost.

Collega's vertellen me dat die verkeerde inschatting overigens niet zo bijzonder is. Als je economiestudenten als proefkonijnen in experimenteel speltheoretisch onderzoek betreft, dan valt op dat ze er langer dan andere mensen over doen vooraleer ze tot coöperatieve strategieën besluiten. Economiestudenten houden er een mensbeeld op na waarin samenwerking niet de meest voor de hand liggende optie is.

Op een bepaalde manier verontrust het onrealistische maatschappijbeeld van de aankomende sociologen en politicologen me meer. Onwillekeurig ga je dan denken: selecteren we in ons vakgebied in hoofdzaak studenten die zich, geconfronteerd met de spreekwoordelijke halve fles, vooral druk maken over de lege helft? Slagen we erin ze, tijdens de opleiding, een meer realistisch maatschappijbeeld bij te brengen? Of - en dat baart me nog de grootste zorg - bevestigen we ze de hele tijd in die opvatting? Immers: zijn wij in de colleges niet net zo goed vooral over de lege helft van die fles bezig? In nogal wat opleidingen heb je vakken die onder een of andere vorm de term 'samenlevingsproblemen' in de titel dragen. Nooit gaat het een keer over sociale successen of maatschappelijke verwezenlijkingen.

Dat is trouwens ook een kwestie die me intrigeert. Waarom schrijven we negatieve boodschappen automatisch meer diepgang toe? Toekomstvoorspellingen vinden we een stuk interessanter wanneer ze in sombere termen zijn gesteld. Wie verkondigt dat de wereld naar de haaien gaat, kan onmiddellijk rekenen op de welwillende aandacht van zijn gehoor. Wie beweert dat de mensheid behoorlijk wat vooruitgang heeft geboekt of wie meent dat we best in staat zijn nogal wat problemen op te lossen, gaat door voor oppervlakkig, ja zelfs lichtzinnig. Vooral van sociale wetenschappers verwachten we ernst en dus pessimisme. Een analyse van de toestand van mens en wereld die in positieve termen is gesteld, kan immers nooit diep en belangrijk zijn.

Dat is bijvoorbeeld wat de arme Francis Fukuyama overkwam. Tot het einde van zijn dagen zal hij worden achtervolgd door de misvatting dat hij denkt dat de geschiedenis voorbij is en dat we in de beste der mogelijke werelden leven. Zijn hele verdere leven zal hij moeten opboksen tegen het vooroordeel dat zijn oeuvre niet veel om het lijf heeft. Neen, dan Samuel Huntington. Het soortelijk gewicht van diens botsende beschaving-thesis ligt een stuk lager dan dat van Fukuyama's geschiedenisende. Maar omdat het bij Huntington onherroepelijk fout dreigt te lopen, krijgt zijn boodschap veel meer krediet.

Iemand moet het maar eens onderzoeken: waarom geven we, ook in de sociale wetenschappen, zwartkijkers en doemdenkers steeds weer het voordeel van de twijfel?

Ook doorgewinterde crimi:

Arjan Blokland over de invloed van levensgebeurtenissen

helen kunnen veranderen

en op een criminele carrière

Arjan Blokland houdt zich als een van de eersten in Nederland bezig met onderzoek naar de ontwikkeling van crimineel gedrag gedurende de levensloop. Op 22 september jl. is hij aan de Universiteit Leiden gepromoveerd op zijn dissertatie *Crime over the life span : Trajectories of criminal behavior in Dutch offenders*. Om de complexiteit en tegelijkertijd de charme van dit soort onderzoek aan buitenstaanders duidelijk te maken, verwijst hij naar het voorbeeld van een schoolreünie of een klassenfoto. Reacties als 'dat heb ik altijd al van hem gedacht' of 'dat had ik nou nooit verwacht' naar aanleiding van wat er van iemand geworden is, liggen voor de hand. Maar de werkelijkheid zit complexer in elkaar en de ontwikkeling van gedrag laat zich in onderzoek maar moeilijk modelleren, laat staan voorspellen. Blokland: 'Als je langer over ontwikkeling van gedrag – op welk vlak dan ook – gaat nadenken en zeker als je het probeert te vatten in modellen, ontdek je hoe ingewikkeld dat ligt. Je bent al snel geneigd om bepaalde conclusies te trekken, maar hoe specifiek je dergelijke vragen gaat stellen, hoe complexer de ontwikkeling blijkt te zijn. Dat maakt ontwikkelingen over het leven tegelijkertijd waanzinnig interessant.'

Laura Vegter

Bloklands eigen beroepsmatige interesse voor criminaliteit lijkt toch te passen in de categorie 'dat hadden we altijd al gedacht'. Doordat zijn vader bij de recherche werkte en daarover thuis aan tafel verhalen vertelde, werd zijn fascinatie voor criminaliteit en de rafelranden van de samenleving al vroeg gewekt. Hij besloot een loopbaan bij de politie te combineren met de studie rechten. Door een uitstapje naar psychologie werd hij voor het eerst gegrepen door het doen van onderzoek. Uiteindelijk koos hij voor een loopbaan als onderzoeker in plaats van een carrière bij de politie. 'Toen ik psychologie en rechten deed en daarnaast nog in deeltijd bij de politie werkte, moest ik gaan kiezen. Ik merkte dat ik in de politiebus vaker aan mijn studie dacht dan andersom. Dus toen heb ik een keuze gemaakt en daar ben ik nu nog erg blij mee.' In 2000 studeerde hij af in strafrecht en sociale psychologie.

Oude gegevens uit de la

Het feit dat in Nederland nog nauwelijks onderzoek is gedaan naar de langetermijnontwikkeling van crimineel gedrag, vormde de aanleiding voor het AIO-onderzoek waarop Blokland werd aangesteld. Samen met Paul Nieuwbeerta, van huis uit socioloog en onderzoeker bij het Nederlands Studiecentrum Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR), hergebruikte hij een oude steekproef uit 1983 die betrekking heeft op de recidive van veroordeelden uit 1977. De twee diepten de vergeten dataset van het WODC op uit een la en breidden de follow-upperiode uit tot 2002/2003, waardoor de (dikwijls gehele)

criminele loopbaan van de mensen uit de steekproef over 25 jaar in kaart kon worden gebracht. Vervolgens combineerden ze deze strafrechterlijke gegevens met persoonsgegevens uit de Gemeentelijke Basis Administratie (GBA). Het resultaat: een unieke dataset vol gegevens van vijfduizend personen over een lange periode. Het opbouwen van deze set beschouwt Blokland – ook in retrospect – als een 'hels karwei'. 'Het gaat om een tijd dat nog niks elektronisch was, dus we hebben moeten zoeken in oude boeken, kaartenbakken, papieren... Uiteindelijk hebben we toch al die strafbladen bij elkaar weten te fietsen en ligt er nu een heel mooie dataset – dat op zich vind ik al een hele prestatie.' Daarnaast heeft deze dataset, die tot doel heeft de recidive van crimineel gedrag op de lange termijn te bestuderen evenals de aard van de gepleegde delicten en het effect van bepaalde levensgebeurtenissen op de recidive, ook mooie resultaten opgeleverd.

Ruimte voor verandering

Wat de recidive betreft is gebleken dat een grote groep van de daders (63 procent) slechts een of twee keer veroordeeld wordt. Voor de groepen daarboven (36 procent) geldt over het algemeen dat zij tijdens de adolescentie een piek in crimineel gedrag vertonen, waarna de veroordelingsfrequentie afzwakt. Bij een zeer klein gedeelte van de onderzoeksgroep van een à twee procent is dit niet het geval. Deze 'hoogfrequente persistente daders' worden zeer vaak en bovendien tot ver in de volwassenheid veroordeeld. Anders dan je zou verwachten,

blijkt dat deze kleine groep niet door gewelddadige criminaliteit, maar eerder door vermogensdelicten wordt gekarakteriseerd. Bloklands onderzoek geeft sterke aanwijzingen dat achter dit persistente dadertype vaak een drugsverslaving schuil gaat. Hij stelt zich de vraag hoe je als samenleving met dit gegeven moet omgaan. 'Amerikaanse onderzoekers vragen ons op congressen waarom mensen die zo vaak worden veroordeeld, niet voor langere tijd in de gevangenis belanden, zoals in Amerika zou gebeuren. Hier worden mensen relatief veel minder zwaar en lang gestraft, juist omdat het van die relatief eenvoudige vermogensdelicten zijn. Amerikanen vinden dat vreemd, maar je zou je ook kunnen afvragen waarom in Amerika dit type daders zo lang de gevangenis in gaat. Het lijkt immers of we hier te maken hebben met een medisch of gezondheidsprobleem – een conditie waar mensen misschien wel op een andere manier aan geholpen moeten worden dan door een langdurige gevangenisstraf. Dus wat vreemd is, hangt maar net af van welke bril je opzet.'

Het onderzoek naar de effecten van bepaalde levensomstandigheden heeft een leuke uitkomst opgeleverd: in de steekproef vermindert trouwen de kans om veroordeeld te worden met de helft! In tegenstelling tot wat statische theorieën veronderstellen, houdt dit verband ook stand wanneer rekening wordt gehouden met de mate van criminele geneigdheid. 'Voorheen vond je weinig getrouwde mannen in de gevangenis en zat je met de vraag of trouwende mannen heel brave mannen zijn en daarom niet in de gevangenis zitten of dat ook de meer crimineel geneigde mannen een stukje rustiger worden doordat ze een vrouw hebben.' Het positieve nieuws schuilt met name in de bevinding dat dit trouweffect ook geldt voor de groep met een vroege start in delinquentie en de daarmee vaak samenhangende lange criminele loopbaan. Deze groep die je bij voorbaat als hopeloos zou bestempelen, blijkt toch een vermogen tot verandering in zich te hebben. Het effect is weliswaar minder sterk, maar toch aanwezig. Blokland beschouwt dit als een belangrijke uitkomst. 'In de media is nu vooral dat trouwen naar voren gekomen, maar ik zie het trouwen het liefst als een voorbeeld van een levensomstandigheid waarvan er misschien nog veel meer te noemen zijn. De ruimte voor verandering die voor deze groep blijkbaar bestaat, lijkt mij de belangrijkste boodschap die uit de analyses naar voren komt, en één die zeker in het huidige klimaat ook gehoord mag worden.' Met deze laatste opmerking doelt hij op de tendens om – naar Amerikaans voorbeeld – mensen steeds sneller te beschouwen als niet voor verbetering vatbaar en derhalve af te schrijven voor de maatschappij. Het accent op rehabilitatie is verschoven naar opsluiten *an sich* om de maatschappij te beschermen tegen toekomstige delicten. Blokland betreurt deze verandering in het strafklimaat, omdat uit analyses van zijn onderzoek blijkt dat de meeste criminele carrières afzwakken na de piek van de adolescentie. 'Je overschat het aantal delicten dat je voorkomt door ervan uit te gaan dat de ontwikkeling in crimineel gedrag constant blijft. Daar komt bij dat je door een lang gevangenisverblijf de bindingen met de conventionele maatschappij kwijtraakt. En als criminaliteit door bepaalde levensomstandigheden kan verminderen, zou het omgekeerde ook waar kunnen zijn.' Uit het onderzoek is echter ook gebleken dat het heel lastig is om de groepen met verschillende delictfrequenties op grond van de aanloop van hun criminele carrières van elkaar te onderscheiden. Daardoor valt moeilijk te voorspellen wie tot de kleine groep veelplegers behoort en chronisch de regels zal blijven overtreden.

Nooit echt tevreden

Blokland zit nog achter hetzelfde bureau op het NSCR als waar hij in 2000, gedetacheerd door de Universiteit Leiden, zijn promotieonderzoek begon. Hoewel hij er tegenwoordig is aangesteld als post-doc onderzoeker, verandert zijn werk ook inhoudelijk weinig. De geringe geschiedenis van Nederlands onderzoek op dit gebied en het mooie materiaal dat hij nog heeft liggen, dragen ertoe bij dat hij zich voorlopig zal blijven bezighouden met dezelfde thematiek. Dat vindt hij niet erg – wie denkt dat Blokland de behoefte heeft om na de resultaten van zijn proefschrift tevreden achterover te leunen, heeft het mis. 'Op een gegeven moment is er een soort natuurlijk eindpunt, dan ligt er een boekje. Maar echt tevreden ben je natuurlijk nooit, want gaandeweg heb je allerlei compromissen moeten sluiten. Of je hebt een weliswaar prachtig onderzoek gedaan dat antwoorden oplevert, maar het levert ook weer zo veel vragen op. En nu dat proefschrift er ligt, voel ik me opeens weer helemaal de koning te rijk: nu ligt het weer open en kunnen nieuwe vragen aan bod komen.'

Een van de vragen die hij naar aanleiding van de resultaten van zijn promotieonderzoek nog wil onderzoeken, is *waarom* levensomstandigheden nu effect hebben op crimineel gedrag. 'Waarom heeft trouwen een effect? Komt dat doordat je vaker thuis op de bank zit met je vrouw en niet meer met je vrienden in de kroeg? Komt het omdat je je relatie ziet als een investering en je je realiseert dat je die misschien kwijt bent wanneer je de bak indraait? Ik wil gaan kijken naar sociaal-kapitaalachtige overwegingen: waarom heeft trouwen een effect, en scheiden, of misschien wel werk?'

Het is volgens Blokland inherent aan het lot van de onderzoeker dat de tijd die beschikbaar is voor onderzoek niet in verhouding staat tot de vragen die je zou willen beantwoorden. Hij spreekt van een continue nieuwsgierigheid die aan het vak ten grondslag ligt. 'Sommige mensen vinden dat misschien heel vervelend, maar persoonlijk vind ik het heerlijk: dat idee dat je altijd nog zoveel meer wilt en kunt doen. Je moet er wel voor zorgen dat dit een fatsoenlijke vorm krijgt. Want onderzoeken is ook een beetje verslavend, en als je niet oppast zit je zeven dagen per week met je neus in de datasets en achter de computer omdat het allemaal zo leuk is. Er zijn ook nog andere dingen die net zo leuk of leuker zijn. Zo ben ik heel blij dat ik nu een dag minder werk om me met mijn kinderen bezig te houden. Dat is ook een goede kruisbestuiving. De ervaring die ik opdoe met onderzoek, beïnvloedt mijn kijk op mijn privéleven en omgekeerd helpen de dingen die ik in mijn eigen leven meemaak me misschien weer bij het stellen van nieuwe vragen of bij het aanwakken van nieuwe interesses voor onderzoek.'

Arjan Blokland – *Crime over the life span : Trajectories of criminal behavior in Dutch offenders*. 2005 [Geen handelsuitgave, in eigen beheer uitgegeven onder ISBN 90 – 9019879-2]

Laura Vegter is stadsocioloog

Ontdekkingen

Marian Joels

Hoe doe je eigenlijk een ontdekking? In de ideale wereld gaat dat heel eenvoudig. Er bestaat een probleem en daar zoek je de juiste oplossing voor. We zien de geleerde achter zijn bureau in de studeerkamer, iedereen op zijn tenen langssluipend om het breekbare denkproces toch vooral niet te verstoren. Alleen... zo gaat het vrijwel nooit. Ik ken een wiskundige die altijd zijn beste ingevingen krijgt als hij door de stad fietst. Hij fietst overigens erg veel kilometers en krijgt zelden een ingeving, zodat hij ongeveer één op tweeduizend fietst. Het gekke is dat het idee opeens opkomt en vaak van een verlossende eenvoud is. Het is eigenlijk onbegrijpelijk dat je daar al die tijd niet aan gedacht hebt. Je ziet nu glashelder de weg vooruit; de hypothese die je wilt toetsen laat zich zo opschrijven. Maar juist omdat het zo eenvoudig lijkt slaat de schrik je om het hart. Zoiets simpels, dat kan toch iedereen bedenken? Terwijl je bezig bent alles verder uit te werken raak je steeds meer overtuigd dat je concurrenten hier ook al mee bezig zijn. Dat je zelf dertig minuten geleden nog geen licht in de duisternis zag ben je al lang vergeten.

Nu komt stap twee, het bewijzen of ontkrachten van de hypothese. Veel onderzoekers kiezen voor het eerste, bewijzen, maar het is veiliger hoewel negatiever om de hypothese te willen ontkrachten. Als je iets wilt bewijzen is namelijk het risico groot dat je bewust of onbewust zo graag wilt dat je idee bewaarheid wordt dat je blind bent voor kleine aanwijzingen van het tegendeel.

Helaas zijn waarnemingen ook nooit helemaal zwart of wit. Je doet het experiment vijf keer, ziet vier keer vrijwel hetzelfde, maar de vijfde keer iets anders. Wat nu? Misschien komt die afwijkende waarneming door een externe factor die je niet kunt controleren en is het dwaasheid om daar verder aandacht aan te besteden. Maar misschien wijst het juist op iets heel belangrijks dat kan leiden tot een nieuwe theorie. Ondersteund door statistiek kun je wel een beslissing hierover nemen, maar ook statistiek werkt met waarschijnlijkheid, dus de kans blijft bestaan dat je een verkeerde conclusie trekt. Eigenlijk is het eenvoudiger als je met een hypothese vertrekt en de experimenten wijzen onomstotelijk uit dat de hypothese nooit kan kloppen. Je bent dan weliswaar weer terug bij af, maar in ieder geval kan één mogelijkheid met zekerheid worden afgestreept.

Maar dit beschrijft allemaal de ideale wereld, waarin je met een vast omljnd idee aan de slag gaat. Het wemelt echter van de ontdekkingen die helemaal niet met een vooropgezet plan worden gedaan, maar door serendipiteit tot stand komen, al kan het soms lang duren voor je je realiseert wat er aan de hand is. Toen ik vijftien jaar geleden net met een nieuw onderzoeksproject was begonnen, deed ik overdag keurig voorbereide experimenten. Ik testte het effect van een bepaalde verbinding op een stukje weefsel. Alles verliep voorspoedig en ik was vaak al om vier uur klaar met de metingen. In diezelfde tijd had ik net een artikel van een tijdschrift teruggekregen over experimenten die ik een jaar eerder had gedaan, met het verzoek om nog enkele aanvullende metingen te doen. "Dat komt mooi uit", dacht ik "ik heb nog net aan het eind van de dag een paar uur tijd over om die extra metingen uit te voeren". Maar dat zat nu tegen, de stof die ik 's middags testte had helemaal geen effect. De volgende dag gebeurde precies hetzelfde. Ik haalde het buisje met de stof uit de koelkast en hield het eens tegen het licht. Misschien was de oplossing niet goed meer? Ik nam geen risico, maakte een verse oplossing, overtuigd dat hiermee het probleem uit de wereld was. Niets van dat alles, ook de verse oplossing bleek niet te werken. Een lichte wanhoop sloeg toe. In het verleden had ik altijd een effect van het stofje gezien, waarom nu niet meer? Misschien een verkeerde verbinding van de leverancier gekregen? Dan maar opnieuw bestellen. Helaas, weer geen effect. "Misschien komt het wel omdat ik altijd aan het eind van de dag meet", schoot me opeens te binnen. "Op dat moment is het weefsel niet meer zo best". De volgende dag voorbereide ik het weefsel, legde het in de meetopstelling en deed meteen 's ochtends een verse oplossing van het stofje erbij. Schitterende effecten! Toen heeft het nog twee volle weken geduurd voordat doordrong dat het uitblijven van een effect helemaal niets te maken had met het tijdstip van de dag, maar met de experimenten die ik altijd ervoor op het weefsel had uitgevoerd. De verbinding die ik 's ochtends had getest had blijkbaar een zeer persistent effect en onderdrukte de werking van de stof die ik aan het eind van de dag testte. Dat had niemand ooit beschreven en daarom had ik absoluut niet met die mogelijkheid rekening gehouden. Het bleek een volledig nieuw werkingsmechanisme. Volstrekt bij toeval ontdekt.

En de onderzoeker die een ontdekking doet, al dan niet toevallig? Die beleeft de mooiste dagen van zijn of haar wetenschappelijke leven. Een warme gloed trekt door je heen, het is een bijna organische ervaring. Je begrijpt het, je ziet wat niemand anders voor je heeft gezien! Je zweeft, vindt de wetenschap schitterend. Je wilt nog meer begrijpen en ontdekken, er zijn geen grenzen. Nou ja, die stemming duurt meestal niet lang, want als er iets kenmerkend is voor het onderzoek, dan is het wel dat je voortdurend tegen grenzen aanloopt. Maar dat je ooit iets hebt ontdekt, gecreëerd eigenlijk, dat je terrein hebt betreden dat er nog maagdelijk bijlag, dat neemt niemand je meer af. Het is de essentie van het wetenschappelijke onderzoek.

Beleidsonderzoek in

Caroline Majoie

Beleidsonderzoek als vakgebied is vrij jong. Pas in de afgelopen drie decennia maakte het een sterke ontwikkeling door. Langzamerhand is het een bijna onlosmakelijk element geworden in het beleidsproces bij overheden, organisaties in het maatschappelijk middenveld en, in mindere mate, het bedrijfsleven. Beleidsonderzoek is uitgegroeid tot een professionele branche. Tegelijkertijd echter is beleidsonderzoek als vak nog redelijk onbekend en soms ook onbegrepen. Het boek heeft dan ook als doel: '...het vak beleidsonderzoek nader over het voetlicht te brengen en daarmee de professionalisering van het vak verder te stimuleren.'

Gezaghebbende auteurs

De redacteurs van het boek zijn personen van naam. Prof. dr. Peter van Hoesel is hoogleraar beleidsonderzoek aan de Erasmus Universiteit van Rotterdam en algemeen directeur van EIM-RvB Groep, een van de grootste bureaus voor beleidsonderzoek in Nederland. Een autoriteit dus op dit vakgebied. Hij redigeerde het boek samen met twee andere autoriteiten op het vakgebied: prof. dr. Frans Leeuw en dr. Jos Mevissen. Prof. dr. Frans Leeuw is hoogleraar evaluatieonderzoek aan de Universiteit Utrecht en directeur van het Wetenschappelijk Onderzoek en Documentatiecentrum van het Ministerie van Justitie. Daarnaast is hij adviseur Operations Development Department van de Wereldbank. Dr. Jos Mevissen is directielid van Regioplan Beleidsonderzoek in Amsterdam, een vooraanstaand bureau voor beleidsonderzoek in Nederland. Zij zijn elk afgestudeerd in een andere gammawetenschap: Van Hoesel in psychologie, Leeuw in sociologie en Mevissen in economische geografie. Daarmee zijn ze tekenend voor de beroepsgroep. Van Hoesel: 'Beleidsonderzoekers komen vanuit allerlei disciplines en beginnen in feite als amateur beleidsonderzoeker. Ze worden beleidsonderzoeker door *training on the job*. Voor hen is het prettig om een overstijgend boek te hebben, een boek dat zicht geeft op het gehele vakgebied.'

Ambtenaren en beleidsontwikkelaars

Van Hoesel vindt het boek echter zeker zo belangrijk voor ambtenaren en beleidsontwikkelaars: 'Ambtenaren en beleids-

ontwikkelaars worstelen nogal eens met het verschijnsel onderzoek. Ze zitten met allerlei vragen. Wat moet ik ermee? Hoe stuur ik het aan? Wat voor soort onderzoek is nodig? Wat voor soort bureaus moet ik inschakelen? Wat kan ik zelf doen? De belangrijkste boodschap van het boek aan hen is dat *beleidsonderzoek een specifiek vak* is. Ze moeten het niet op een hoop gooien met andere typen onderzoek of met consultancybureaus. Met het boek willen we scherpere aanbrengen in de markt.'

Wat is beleidsonderzoek?

Om scherpere aan te brengen in de markt moet beleidsonderzoek allereerst goed gedefinieerd zijn. Wat is nu eigenlijk beleidsonderzoek? In tegenstelling tot wat men misschien in eerste instantie denkt, is het geen onderzoek *van* of *over* beleid. Dat is bestuurswetenschap. Beleidsonderzoek is onderzoek *voor* beleid, dat wil zeggen onderzoek *ten dienste van* beleid. De auteurs geven de volgende definitie: 'Beleidsonderzoek is toepassingsgericht onderzoek van veelal gammawetenschappelijke aard ten behoeve van instanties die beleid voor de samenleving ontwikkelen, uitvoeren en evalueren.' De bruikbaarheid van onderzoek voor beleid staat voorop. Het moet maatschappijk- en beleidsrelevant zijn.

De functie van beleidsonderzoek

Volgens de auteurs is de samenleving '... te complex geworden om onmiddellijk te begrijpen hoe een maatschappelijk probleem in elkaar zit. Laat staan om meteen in te zien welke maatregelen zinvol zijn. (...) De behoefte van beleid aan goede informatie en kennis en daarmee van onderzoek is evident. Deze behoefte neemt bovendien in de huidige kennis- en informatiemaatschappij in hoog tempo toe.' Het wordt voor een beleidsmaker dan ook steeds meer de norm om beleidsinformatie te gebruiken om tot zinvolle beleidsvoorstellen te komen.

Van Hoesel: 'Beleidsonderzoek wordt steeds bewuster gebruikt. Ik stel dat beleidsonderzoek steeds meer een integrerend onderdeel zal worden van het beleidsproces in al zijn fasen; van agendavorming, diagnose en ontwerp tot besluit-

Onlangs verscheen het boek *Beleidsonderzoek in Nederland : kennis voor beleid; ontwikkeling van een professie*. Voor het eerst is een omvattend Nederlands boek geschreven over het vakgebied beleids-
onderzoek. En dat was volgens een van de auteurs, prof. dr. Peter van Hoesel, hard nodig. 'Men moet gaan erkennen dat beleidsonderzoek een specifiek vak is'. De Vereniging voor Statistiek en Onderzoek (VSO) en de Vereniging voor Beleidsonderzoek (VBO) wijden op 13 december een congres aan het boek.

Nederland

vorming, implementatie en evaluatie. Beleidsonderzoek zal continu nodig zijn om het beleid verder te ontwikkelen. Het heeft een R&D-functie voor beleid.'

Ook de rijksoverheid zelf dicht aan beleidsonderzoek inmiddels een belangrijke rol toe. Dit blijkt uit de evaluatie van de operatie Van Beleidsbegroting Tot Beleidsverantwoording (VBTB) die zij in gang heeft gezet. Daaruit komt de opvatting van de overheid naar voren dat onderzoek een structurele rol

moet hebben in het beleidsproces en kwalitatief hoogwaardig moet zijn.

De markt voor beleidsonderzoek

Organisaties die behoefte hebben aan beleidsonderzoek kunnen dit intern laten verrichten of het uitbesteden aan externe bureaus. In de praktijk wordt van beide mogelijkheden gebruik gemaakt. De auteurs beschrijven uitgebreid de markt voor beleidsonderzoek.

Aan de vraagkant richten grotere organisaties soms een eigen intern onderzoeksbureau op. Voorbeelden hiervan bij de rijksoverheid zijn het CBS, CPB en SCP. De rijksoverheid is tevens de belangrijkste aanbesteder van extern beleidsonderzoek. Ook provincies, gemeenten en andere regionale instanties hebben een omvangrijke vraag. Verder zet de Europese Commissie in toenemende mate beleidsonderzoek uit. Uitvoeringsinstellingen en het georganiseerde bedrijfsleven hebben ook een beduidende behoefte aan beleidsonderzoek.

Aan de aanbodkant laten de auteurs zien dat beleidsonderzoek voor een groot deel commercieel wordt uitgevoerd. Beleids-
onderzoeksbureaus zijn gespecialiseerd in beleidsonderzoek en vormen de grootste categorie aanbieders (40 à 50 procent marktaandeel). Hieronder vallen ook beleidsonderzoeksinstituten die aan universiteiten verbonden zijn. Een aantal bureaus is verenigd in de Vereniging voor Beleidsonderzoek (VBO). De tweede categorie aanbieders bestaat uit consultancybureaus (30 à 40 procent marktaandeel). Zij bieden beleidsonderzoek aan in het kielzog van hun advieswerk. De derde categorie bestaat uit universitaire vakgroepen en medewerkers (10 procent). Daarnaast zijn er nog enkele andersoortige aanbieders (5 procent).

Toekomst

Van Hoesel is positief over de toekomst van de markt voor beleidsonderzoek: 'Men raakt er steeds meer van overtuigd dat beleidsonderzoek onontbeerlijk is voor een goede beleidsontwikkeling. Daarnaast zie ik als belangrijkste trend voor de markt een verdere professionalisering en profilering. Gecombineerd met de groeiende behoefte aan beleidsonderzoek is dit heel goed voor de markt.'

Beleidsonderzoek onder vuur

Ondanks deze positieve verwachting over de toekomst van de markt voor beleidsonderzoek, is beleidsonderzoek niet onomstreden. Zo zou het open deuren intrappen, lange onleesbare rapporten voortbrengen, elkaar tegensprekende resultaten opleveren of gemanipuleerd worden door de opdrachtgever. De auteurs gaan in op de meest gehoorde klachten, misverstanden en vooroordelen. Bij nadere beschouwing blijken deze allemaal goed te verklaren en te weerleggen te zijn. Een van de misverstanden over beleidsonderzoek is dat het 'quick and dirty' is. Volgens de auteurs hebben opdrachtgevers en wetenschappelijk onderzoekers soms de neiging om beleidsonderzoek als 'quick and dirty' te zien en het op een hoop te gooien met andere soorten onderzoek. 'Maar', zeggen de auteurs, 'beleidsonderzoek moet, in tegenstelling tot vele andere soorten onderzoek, voldoen aan wetenschappelijke uitgangspunten en gebruik maken van recente wetenschappelijke inzichten.' Het is dus verre van 'quick and dirty'.

Nieuw elan gezocht

De auteurs concluderen: 'Beleidsonderzoek is allengs uitgegroeid tot een professionele branche. Het is niet langer een niche van sociologie, economie of andere wetenschappelijke vakgebieden, maar zich heeft verzelfstandigd.' Van Hoesel vindt wel dat er nog het een en ander moet gebeuren om de professionaliseringsslag helemaal af te maken. Van Hoesel: 'Het kan pas ten volle een professionele branche genoemd worden als het merendeel van de beleidsonderzoekers een specifieke opleiding op dit gebied heeft gevolgd en als er meer boeken beschikbaar zijn op het gebied van beleidsonderzoek. Ook bestaat er geen periodiek over beleidsonderzoek. En de organisatiegraad van de branche moet omhoog.' Al sinds 1968 houdt Van Hoesel zich bezig met beleidsonderzoek. Toen was hij er zich nog niet van bewust dat wat hij deed 'beleidsonderzoek' was. Hij wist nog niet dat het een vak is. Sindsdien heeft hij het vak zien professionaliseren en is hij zelf sinds de jaren zeventig met professionalisering bezig. 'Het is nu ruim dertig jaar later. Ik vind de professionaliseringsslag

13 december

Congres Beleidsonderzoek in de arena

De Vereniging voor Beleidsonderzoek (VBO) en de Vereniging voor Statistiek en Onderzoek (VSO) hebben actief de totstandkoming van het boek bevorderd. Gezamenlijk geven zij nu ook in het congres *Beleidsonderzoek in de arena* aandacht aan beleidsonderzoek. Het congres vindt plaats op 13 december van 12.30 tot 17.00 uur in de Verkadefabriek te Den Bosch. Het is bedoeld voor vakgenoten, opdrachtgevers en belangstellenden. Verdieping en toetsing van het boek staan centraal. Prof. dr. Paul Schnabel, directeur van het Sociaal Cultureel Planbureau, verzorgt de opening en stelt daarbij de vraag 'Meer rationaliteit voor beleid, dus ook meer kwaliteit in beleid?'. In workshops geven referenten van naam vanuit drie invalshoeken (functie en rendement, markt en toekomst) een kritische visie op het boek. Daarna gaan zij in discussie met de auteurs en met de zaal.

U kunt zich aanmelden voor het congres via de websites van VBO en VSO: <http://www.beleidsonderzoek.nl> of <http://www.vsonet.nl>. Voor vragen over het inhoudelijk programma kunt u e-mailen: info@beleidsonderzoek.nl. Inschrijvers ontvangen een exemplaar van het boek.

Het boek *'Beleidsonderzoek in Nederland'* (ISBN nr. 90 232 4161 4) is ook te bestellen bij de boekhandel en kost 25 euro.

wel een langdurige kwestie. Soms vind ik dit wel eens een tikje vermoeiend. Ik zou dan ook graag nieuw elan zien die het overpakt en die het afmaakt.'

Caroline Majoie is als communicatiemedewerker werkzaam voor de Vereniging voor Beleidsonderzoek

Nieuwe Facta-hoofredacteurs

SISWO bestaat niet meer. De stichting is in liquidatie. Ik heb er 26 jaar gewerkt. De helft daarvan heb ik voor de helft besteed aan Facta. Door de opheffing van SISWO zit mijn werk erop en neem ik afscheid van het tijdschrift en van de website Maatschappijwetenschappen.

Het bedrijf is lang een stimulerende werkplek voor me geweest. Daarvoor moet ik hier de medewerkers op SISWO danken die aan of voor het project Facta hebben gewerkt. Van hen neemt Peter de Kroon een speciale plaats in. Hij heeft al die jaren dtp-werk voor Facta gedaan. Mede dankzij hem werkte ik er met veel plezier aan en zonder hem zou het tijdschrift niet geworden zijn wat het is.

Facta is het resultaat van de inspanningen van onder anderen redactieleden, vaste medewerkers, fotografen, auteurs en medewerkers van Uitgeverij Koninklijke Van Gorcum. Dank jullie wel allemaal.

De redactieleden Sue-Yen Tjong Tjin Tai en Kurt De Wit volgen mij op als hoofredacteur. Zij treden in eerste instantie aan als interim-hoofredacteurs voor respectievelijk Nederland en België. Samen met de andere redactieleden en een nieuwe bureau-/eindredacteur zetten zij Facta in 2006 voort.

Henk Jansen
Hoofd-, eind-, bureauredacteur

Vrijheid en vrantwordekeit

Andries Hoogerwerf

Tot de sleutelwoorden van het tegenwoordige kabinetsbeleid behoort verantwoordelijkheid, op zijn balkenendeaans uitgesproken als vrantwordekeit. Het is ongetwijfeld een belangrijk begrip, maar de vraag is hoe je het invult.

Een mens kan verantwoordelijk zijn *voor* iets of iemand, maar ook verantwoordelijk *aan* iets of iemand. Ieder mens heeft de vrijheid zelf beslissingen te nemen en is voor de eigen daden verantwoordelijk. Maar die vrijheid en verantwoordelijkheid bewegen zich binnen grenzen. Iedereen is tegenover anderen verantwoordelijk en moet voor de eigen daden rekenschap afleggen, eventueel tot voor de rechter.

In de praktijk vat men verantwoordelijkheid vaak als een equivalent van vrijheid op. De rijksoverheid is al zo'n kwarteeuw bezig verantwoordelijkheden en dus ook taken over te hevelen naar lagere overheden, het bedrijfsleven, het particulier initiatief en individuele burgers. Men noemt dit vaak het vergroten van de vrijheid van de burgers, maar is dat wel terecht?

Evenals andere goederen zijn vrijheden ongelijk verdeeld. De filosoof Isaiah Berlin heeft opgemerkt dat fundamentele waarden, zoals vrijheid en gelijkheid, vaak met elkaar in botsing komen. De vrijheid voor de wolven is de dood voor de lammeren. Een onbeperkte vrijheid voor machtige en begaafde mensen is niet te verenigen met de rechten van de zwakkeren en de minder begaafden, zegt Berlin.

Zo bezien, is bijvoorbeeld te betwijfelen dat het nieuwe stelsel voor verzekering tegen ziektekosten een verbetering inhoudt. De rijken kunnen zich te kust en te keur bijverzekeren en de armen weinig of niet. Hoger opgeleiden vinden in de jungle van de polissen gemakkelijker de weg dan laaggeschoolden. De meeste burgers hebben überhaupt geen behoefte aan lastige keuzen op een 'markt' van gezondheidszorg, energievoorziening, onderwijs enzovoorts. Zij wensen kwaliteit, geen kwantiteit.

Naast vele vormen van vrijheid en verantwoordelijkheid zijn er ook verscheidene soorten van liberalisme. De sociale liberaal John Stuart Mill zegt niet gecharmeerd te zijn van het levensideaal van mensen die vechten om vooruit te komen, daarbij ellebogenwerk toepassen en elkaar op de hielen trappen. Hij waarschuwt ook tegen de tirannie van de meerderheid. Bescherming tegen willekeur van de overheid is niet genoeg. Er is ook bescherming nodig tegen de neiging om gangbare meningen op te leggen aan mensen die daarvan afwijken.

Bij de rechtse liberaal Herbert Spencer vinden we een vorm van liberalisme die we als sociaal darwinisme kunnen typeren. Van Spencer en niet van Darwin stamt de idee van de '*survival of the fittest*' in de strijd om het bestaan. Hij meent dat het geen zin heeft de zwakken te beschermen. Het zwakke behoort men ten onder te laten gaan om een selectie van de sterken te bereiken. Later hebben de nazi's zulke ideeën gruwelijk in de praktijk gebracht.

Bij de sociaal liberalen in de geest van Mill kan men iemand als Hans Dijkstal plaatsen. Daarentegen vertoont minister Verdonk met haar dogmatische denkstijl en haar stigmatiserende en discriminerende beleid tegenover alloctonen steeds meer verwantschap met het sociaal darwinisme van Spencer.

Er is ook een modieus liberalisme. Vanuit de PvdA en Groen Links kan men tegenwoordig eenzijdige pleidooien voor vrijheid en liberalisme horen. Zo zegt Wouter Bos dat vrijheid het eerste woord is en de gelijkheid geen inspirerend ideaal vormt. Als inspiratiebron voor het nieuwe PvdA-programma noemt hij de - sterk overschatte - liberale filosoof John Rawls, die van rechtvaardigheid en gelijkheid aanzienlijk minder heeft begrepen dan Aristoteles en vele anderen na hem.

Vrijheid is een van de grootste politieke goederen en het liberalisme is een respectabele stroming. Ook in deze tijd moet de vrijheid worden verdedigd: de negatieve vrijheid van burgers tegenover de overheid en ook de positieve vrijheid van burgers om deel te nemen aan het goede dat het leven te bieden heeft. Vrijheid en gelijkheid vormen samen een van de fundamentele politieke dilemma's. In het beleid zijn evenwichtige keuzen nodig, die vaak een verzoening tussen beide polen van het dilemma inhouden.

Verantwoordelijkheid, vrijheid, rechtvaardigheid en gelijkheid zijn waarden die door alle democratische stromingen elk met hun eigen accent onderschreven. Maar als ook linkse stromingen voor het liberalisme met zijn accent op de vrijheid kiezen, wordt een maatschappelijk evenwicht moeilijker bereikbaar. Daarvan zijn kwetsbare groeperingen het slachtoffer.

Dr. E.D. de Leeuw is consultant van Methodika en docent aan het University College Utrecht.

Mixed-Mode: De Toek

Edith de Leeuw

Wanneer je handboeken voor sociologisch onderzoek en surveyonderzoek opslaat bij het onderdeel dataverzamelingsmethoden, zie je dat telefonisch en face-to-face onderzoek worden genoemd en postenquêtes. Soms is er ook aandacht aan 'dagboek'-methoden, bijvoorbeeld bij tijdsbestedingonderzoek, en secundaire bronnen, zoals ambtelijk statistisch materiaal. In meer recente publicaties wordt ook aandacht geschonken aan computergestuurde vormen van dataverzameling en gebeurt het face-to-face interview nu via CAPI, telefoon heet CATI, en in plaats van de postenquêtes besteedt men aandacht aan websurveys of aan thuispanels die via de huiscomputer en internet de vragen zelfstandig beantwoorden. Vaak worden de voor- en de nadelen van de verschillende methoden tegen elkaar afgezet, en soms treft men zelfs een 'consumenten'-tabel met plussen en minnen aan. Dit alles om onderzoekers te helpen om de 'beste' methode voor hun specifiek vraagstelling te kiezen.

Maar is er wel zoiets als *de* beste methode? In de onderzoekspraktijk wordt tegenwoordig vaak gebruik gemaakt van een combinatie van methoden: een mixed-mode benadering. Een zeer doeltreffende combinatie is die van interview en zelf-in-te-vullen vragenlijst die vaak bij gezondheidsonderzoek gebruikt wordt. Een interviewer is dan noodzakelijk voor het afnemen van testjes en het helpen met gecompliceerde vragen en heeft zo een positieve invloed op de datakwaliteit. En bij zeer gevoelige of privé-vragen overhandigt de interviewer een vragenlijst met een envelop, zodat de respondent deze in alle privacy kan invullen. Hierdoor worden interviewereffecten en sociale wenselijkheid verminderd: opnieuw een positief effect op de data kwaliteit. Een moderne variant van deze mixed-mode benadering is een CAPI/CASI-mix². Er is sprake van een computer-assisted personal interview, maar wanneer de interviewer bij de gevoelige vragen aanlandt, geeft hij na een korte uitleg de computer over aan de respondent.

In het bovenstaande voorbeeld had de mixed-mode benadering tot doel de kwaliteit van de antwoorden te vergroten. Maar er zijn meer foutenbronnen binnen het survey onderzoek, en naast meetfouten onderscheidt men dekkingfouten, steekproefffouten, en nonresponsefouten.³ Op dit moment zijn mixed-mode benaderingen heel populair voor het terugdringen van nonresponse en voor het vergroten van de dekking van de beoogde populatie.

Om de stijgende nonresponse⁴ het hoofd te bieden en tegelijkertijd de onderzoekskosten beheersbaar te houden, worden mixed-mode benaderingen ingezet. Een voorbeeld is het Amerikaanse Community Onderzoek, waar men begint

met een postenquêtes. Na een aantal schriftelijke reminders worden alle non-respondenten opnieuw benaderd, maar nu met een telefonisch interview. Tot slot wordt een steekproef van de overblijvende hardcore respondenten benaderd met een face-to-face interview. Niet alleen verkrijgt men zo een hogere response, ook verkrijgt men inzicht in mogelijke verschillen tussen respondenten en nonrespondent. Deze mixed-mode benadering helpt om potentiële response bias te onderkennen en er voor te corrigeren.⁵ De *nonresponsefout* wordt duidelijk teruggedrongen, de kosten stijgen, maar door de mix van goedkopere en duurdere methoden blijft het onderzoek *betaalbaar*. Er is slechts één maar: hoe staat het met de meetfout? Data verkregen zonder interviewer en met interviewer worden samengevoegd in een bestand. Dit kan meer ruis veroorzaken, bijvoorbeeld door grotere sociaal wenselijkheid in de antwoorden verkregen met interviewer. De onderzoeker moet in dit geval zorgvuldig afwegen wat zwaarder weegt, nonresponse fout of meetfout. Bij de American Community Survey koos men duidelijk voor het eerste.

Ook bij websurveys wordt vaak een mixed-mode benadering gebruikt. Hoewel Nederland momenteel binnen Europa met 66 procent een van de landen met de hoogste internet penetratie is, slechts Zweden heeft met 74 procent een nog hogere penetratie, blijft er het gevaar van dekkingfouten wanneer er alleen een websurvey wordt gebruikt. Met name ouderen, eenoudergezinnen en lager opgeleiden zijn ondervertegenwoordigd wanneer alleen gebruik gemaakt wordt van internet.⁶ Een mixed-mode benadering kan de dekkingfout aanzienlijk verkleinen. Binnen academisch onderzoek wordt vaak gebruik gemaakt van papieren postenquêtes ter aanvulling van het websurvey, in marktonderzoek ziet men veel de mix telefonisch interview en websurvey. Voor speciale onderzoeken wordt soms zelfs een aanvullend duur face-to-face onderzoek gedaan, zoals bij het Europese onderzoek www.21minuten.nl op initiatief van McKinsey.⁷ Een mooie oplossing voor het dekkingprobleem, maar hoe staat het met de meetfout?

Er bestaan vele vormen van mixed-mode onderzoek. In Tabel 1 geef ik een kort overzicht van de meest voorkomende, de reden waarom men kiest voor deze benadering en de mogelijke consequenties.

Theoretisch gezien verschillen dataverzamelingsmethoden op twee belangrijke dimensies. De eerste is de aanwezigheid van een interviewer. Dit kan met name consequenties hebben bij gevoelige vragen. Een tweede verschil is de wijze waarop de stimuli (vragen en antwoorden) worden aangeboden: auditief of visueel. Wanneer 'self-administered'

toekomst in Survey Onderzoek?¹

Tabel 1 Types of mixed-mode systems, rationale, and effect on survey data quality

Mixed Mode Survey	Rationale	Effect on Survey Quality
One sample, one time period, one questionnaire, but different sample persons, different modes	Reduce costs Improve coverage Improve response	Reduction of coverage and nonresponse error Mode effects on measurement (confounded with subgroups)
One sample, one time point, but different modes for different parts of questionnaire (for same person)	Improve privacy of measurement Reduce social desirability	Improved data quality, especially with very sensitive questions
One sample, multiple time points, but same persons measured with different modes on different time points	Reduce costs	Measurement differences causing confounding of time effects and mode effects
Different samples, different modes, sometimes even different times and questionnaires	Comparative research Different research traditions Different coverage Different cost structure	Coverage error Nonresponse error Measurement error Incomparability
Source: De Leeuw (2005)	JOS anniversary issue	Vol 21, no 2, p.238

methoden, zoals web of postenquêtes, gemengd worden met interviewmethoden, kunnen methodeneffecten worden verwacht. Maar ook bij het mengen van papieren en internetvragenlijsten kunnen verschillen in lay-out al aanleiding geven tot verschillen in de antwoorden van respondenten.⁸

Bij het ontwerpen van een mixed-mode design dient men dan ook te anticiperen op mogelijke methodeneffecten. Een manier om deze zo veel mogelijk te verminderen, is het zorgvuldig ontwerpen van de gebruikte vragenlijsten. In zijn laatste handboek beschrijft Don Dillman een aantal principes voor het ontwerpen van 'uni-mode designs', die potentiële methodeneffecten kunnen reduceren⁹. Dat dit inderdaad mogelijk is, bewijzen bijvoorbeeld het zorgvuldige onderzoek van Oosterveld en Willems¹⁰ en de experimenten van De Leeuw.¹¹

Mixed-mode benaderingen kunnen bijzonder nuttig zijn. Belangrijk is het om van tevoren een zorgvuldige afweging te maken van de verschillende foutenbronnen én om de totale meetfout zo klein mogelijk te houden. Een goed uni-mode ontwerp van de vragenlijst helpt bij het reduceren van methodefouten. Daarnaast kun je additionele data verzamelen, bijvoorbeeld door een klein experiment, om gegevens te verkrijgen voor ijking. Met name bij grootschalig, longitudinaal onderzoek is dit aan te bevelen.

Noten

1. Voor een uitvoeriger overzicht van mixed-mode onderzoek en de consequenties zie: Edith D. de Leeuw (2005). To mix or not to mix data collection modes in surveys. *Journal of Official Statistics*, 21, 5, 233-255. Alle JOS-artikelen zijn zonder kosten beschikbaar via de website van JOS: www.jos.nu
2. Zie ook Edith de Leeuw & Gerty Lensvelt-Mulders (2002). Vragen naar gevoelige informatie. *FACTA*, mei 2002, 34-35.
3. Zie ook Edith de Leeuw & Anton Nijssen (2001). Onze gereedschapskist? *FACTA*, November 2001, 20-21.
4. Zie ook Edith de Leeuw (2001). Non-respons: Waarom zou ik me druk maken? *FACTA*, September 2001, 23
5. Zie Ineke Stoop (2005). *The hunt for the last respondent* Den Haag: SCP.
6. Zie ook Edith de Leeuw (2002). Websurvey: hype of nuttig instrument?. *FACTA*, Februari 2002, 31.
7. Voor meer achtergrond over www.21minuten.nl zie *NRC-Handelsblad* 23-04-2005 en 12-02-2005.
8. Voor een recent overzicht zie b.v. Don Dillman. en Leah Christian (2003). Survey mode as a source of instability in responses across surveys. *Field Methods*, 15, 2, 1-22.
9. Don A Dillman (2000) *Mail and Internet surveys*. New York: Wiley, pp232-240
10. Oosterveld P. and Willems, P. (2003). Two modalities, one answer? Combining Internet and CATI surveys effectively in market research. In D.S. Fellows. *Technovate*. Amsterdam: ESOMAR.
11. Edith de Leeuw (1992). *Data quality in mail, telephone, and face-to-face surveys*. Amsterdam: TT-Publikaties

Genomics:

kans voor sociale

wetenschappen

Sue-Yen Tjong Tjin Tai

Het interdisciplinaire *Center for Society and Genomics (CSG)* in Nijmegen onderzoekt de maatschappelijke betekenis en de gevolgen van genomics. 'Voor filosofie is empirie van belang en sociale wetenschappers ontdekken het belang van normatieve vragen', aldus Hub Zwart, filosoof en CSG-directeur.

'Een fenomeen als alcoholisme kun je zien als een gedragsprobleem, een genetisch of een medisch probleem. Wat we hopen is dat genomics in staat zal zijn om al die perspectieven bij elkaar te brengen tot één *comprehensive view*, want tot dusver was bètawetenschap doorgaans reductionistisch. Bij een complex verschijnsel met allerlei aspecten werd slechts een beperkt aantal aspecten onderzocht. Met behulp van genomics kan alcoholisme als een complex fenomeen worden onderzocht, waarbij de verschillende aspecten ook op elkaar worden betrokken. Daarom wordt genomics ook wel gezien als het begin van het postreductionistische tijdperk. Met genomics gaan wetenschappers op een meer omvattende manier naar verschijnselen kijken en convergeren de verschillende disciplines', aldus Hub Zwart, hoogleraar filosofie aan de faculteit natuurwetenschappen, wiskunde en informatica van de Radboud Universiteit Nijmegen.

Eigenlijk is het nog niet duidelijk wat genomics is. Oorspronkelijk verwees de term genomics naar onderzoek dat het genoom van de mens en andere organismen in kaart bracht. Dat wordt inmiddels *structural genomics* (genome sequencing) genoemd. Tegenwoordig krijgt vooral *functional genomics* veel aandacht. Daarbij gaan wetenschappers op zoek naar de functie van genen en houden ze tevens rekening met de wisselwerking tussen genen onderling en tussen genen en omgevingsfactoren. Genomics is een multi- en interdisciplinair onderzoeksveld, waarin biologie, genetica en informatica bij elkaar komen. De grootste onduidelijkheden en onzekerheden van genomics zijn

echter de mogelijke toepassingen en de gevolgen ervan. Daarbij spreken vooral de mogelijkheden in de gezondheidszorg tot de verbeelding.

'Tot nu toe was genetica vooral interessant voor specifieke groepen, zoals dragers van erfelijke ziekten als de ziekte van Huntington en bepaalde kankersoorten. Genomics is interessant voor iedereen, want het houdt zich bezig met multifactoriële ziekten, zoals de gevoeligheid voor hart- en vaatziekten, op basis van genetisch profiel, levensstijl en voeding', licht Zwart toe. 'In de toekomst krijgen mensen inzicht in hun genetisch profiel en de sterke en zwakte punten ervan. Die kennis kunnen ze gebruiken bij beslissingen om in goede conditie te blijven en verouderingsprocessen zoveel mogelijk uit te stellen. Genomics gaat dus meer om preventie, zoals aanpassing van *lifestyle* en beroepskeuze, dan om interventie. Daarom gaat de genomicsdiscussie niet zozeer over genetische manipulatie van voeding, maïs bijvoorbeeld, maar meer over wat voedsel precies in ons lichaam doet. Waarschijnlijk zal dat leiden tot individualisering van voeding en gezondheid, omdat zal blijken dat niet alle patiënten baat zullen vinden bij hetzelfde medicijn. Ook zullen we beter gaan begrijpen waarom alcohol of nicotine voor sommige mensen slechter is dan voor andere.' 'Als gevolg van dergelijke genomics-toepassingen zullen mensen andere rollen gaan spelen. Ook voor verzekeraars is het nog een open vraag hoe genomics zal gaan functioneren. Er is de angst dat genomics tot uitsluiting van verzekering kan leiden naarmate er meer kennis is over genetische

defecten. Maar optimisten zeggen dat iedereen wel een genetisch defect heeft en dat genomics er vooral toe zal leiden dat polissen individualiseren, want je kunt niet iedereen uitsluiten. Dat zal het verzekeringswezen ingewikkelder maken, maar het kan ook voordelen bieden, want je kunt je extra indekken tegen de risico's die voor jou relevant zijn. De belangrijkste normatieve vraag zal dus zijn: wie gaat die kennis gebruiken? Daarbij is het van belang om niet te snel in doemscenario's te denken, want we horen al heel lang dat wetenschap en technologie tot rampen leiden, terwijl er in werkelijkheid in de regel sprake is van een combinatie van risico's en kansen. Het is relevanter om meerdere scenario's te ontwikkelen en je af te vragen hoe je met de risico's om wil gaan, dan verzekeraars bijvoorbeeld meteen als de grote boeman te zien.'

Genomics roept allerlei ethische, filosofische en sociaal-wetenschappelijke vragen op. Dat verklaart dan ook de interesse van Zwart. 'In de loop van de tijd ben ik steeds meer het belang van interactie tussen de verschillende wetenschappen gaan zien. Omdat ik bij een heel brede, natuurwetenschappelijke faculteit werk, wilde ik voor al die gebieden wat kunnen betekenen', licht Zwart toe. 'Daarom was ik op zoek naar een geschikt thema. Genomics is een gebied waar veel samenkomt. Het is een convergentiepunt voor veel bèta- en gammawetenschappen en heeft vele toepassingsmogelijkheden, zowel in de wetenschap als de maatschappij.' Die interesse resulteerde in november 2004 in de oprichting van het *Center for Society and Genomics* (CSG), waarvan Zwart de directeur is. Een dergelijk centrum is nog tamelijk uniek. Want hoewel genomics een internationale aangelegenheid is, zijn er alleen in het Verenigd Koninkrijk vergelijkbare onderzoekscentra. Nederland is ook bijzonder omdat het Nederlandse Nationaal Regie-Organisme Genomics (NROG) dat het genomics onderzoeksbudget beheert, 5 procent van het budget van 189 miljoen euro beschikbaar heeft gesteld voor sociaal-wetenschappelijk onderzoek, waaronder het CSG. Het belang van dergelijk onderzoek als onderdeel van een bètaonderzoeksprogramma is onder andere ingegeven door de mislukte introductie van biotechnologie in de landbouw in de jaren tachtig en negentig. 'We zijn anders gaan denken over de maatschappelijke betekenis van wetenschap. Tot voor kort hadden wetenschappers de opvatting dat wetenschap een lineair proces is en dat er pas met de samenleving gecommuniceerd hoeft te worden als er een toepassing beschikbaar is. Het beeld was dat de samenleving wetenschappelijk analfabeet en ongecijferd is en dat mensen vanwege hun kennisachterstand emotioneel reageren op nieuwe vindingen, waarvan allerlei NGO's, zoals Greenpeace, vervolgens misbruik maken door het negatieve beeld van wetenschap te stimuleren. Dat beeld is natuurlijk een cliché, maar laat wel zien wat er bij biotechnologie is gebeurd', aldus Zwart.

'De stier Herman (om koeien mee te fokken die melk met menselijke lactoferrine produceren) vormt de oerscène van het Nederlandse biotechnologiedebat', vervolgt Zwart. 'In colleges presenteer ik de gebeurtenissen rond stier Herman als een *soap*, waarbij de actoren te gemakkelijk in stereotype rollen vervielen. De gebeurtenissen leidden tot een deerniswekkende ontknoping. De wetenschappers waren naïeve idealisten, de ethici gedroegen zich als bureaucraten, de maatschappelijke organisaties gaven eenzijdige informatie en politici waren angstig en onzeker. Bedrijven schuwden de openbaarheid, wat resulteerde in een gebrek aan transparantie en daardoor wantrouwen van het publiek, en de managers wilden com-

mercialiseren. Het resultaat was dat de stier Herman niet werd geaccepteerd en het veld moest ruimen.'

'De visie van wetenschap als lineair proces is achterhaald. Het interactieproces tussen wetenschap en samenleving is heel complex en niet-lineair en wetenschap en samenleving beïnvloeden elkaar. Inmiddels is duidelijk dat het belangrijk is om al in een vroeg stadium na te denken over de maatschappelijke impact en met de belangrijke maatschappelijke actoren te communiceren en eventueel de onderzoeksagenda aan te passen. Onderzoek en reflectie gaan dan gelijk op. Zo'n proces is daarom een belangrijk en interessant object van sociaal-wetenschappelijk onderzoek. CSG wil niet alleen vrijblijvend onderzoek doen, maar ook de interactie begrijpen en verbeteren om het niveau van het debat te verhogen door bijvoorbeeld simplistische clichés in het debat te overstijgen.' Inmiddels zijn tien van de geplande twintig onderzoeksprojecten van start gegaan, waaronder een project dat stereotype beelden van wetenschap en publiek wil uitdagen. Andere onderzoeksprojecten richten zich op ethische en maatschappelijke implicaties van de genetische basis van alcoholisme (Universiteit Maastricht) en de bevordering van maatschappelijk bewustzijn van genomics wetenschappers aan de TU Delft. Tevens zijn er onderzoeken naar criteria voor genetische screening, de gevolgen van genomics voor kanker en genomics toepassingen in de landbouw.

'In al deze projecten worden maatschappelijke gezichtspunten met ethische en filosofische gezichtspunten gecombineerd', vervolgt Zwart. 'Ons onderzoek is van meet af aan interactief, dus niet alleen aan het einde, als er resultaten zijn. De onderzoekers moeten een kwart van hun tijd besteden aan maatschappelijke interactie, zoals stakeholders bij hun onderzoek betrekken, en dan niet alleen als leden van een academische begeleidingscommissie. Verder is ook Europese en mondiale samenwerking belangrijk. Een voorbeeld is mijn deelname aan een workshop in Siberië op uitnodiging van Unesco over genetisch onderzoek naar erfelijke ziekten in de afgelegen Russische deelrepubliek Sacha. Daar is nog weinig ervaring met het voeren van ethische discussies over wetenschappelijk onderzoek. Het is overdreven om te zeggen dat er sprake is van een ethisch vacuüm, maar bioethici en gammawetenschappers kunnen een zinvolle bijdrage leveren. Tevens organiseert CSG maatschappelijke communicatie, zoals een politieke forum in december 2004 in Den Haag. Verder beheren we de publiekswebsite 'Wat is genomics', waarbij van onderzoekers wordt verwacht dat ze er regelmatig aan bijdragen.'

'Voor sociale wetenschappers is een grootschalig onderzoeksprogramma zoals genomics van belang, omdat in de nieuwe wijze van onderzoeksprogrammering een deel van het budget voor maatschappelijk onderzoek wordt gereserveerd, het zogenoemde ELSI-onderzoek: Ethical, Legal and Social Issues', vertelt Zwart. 'Maar het gaat niet alleen om kansen voor acquisitie. Ik vind dit model ook interessant, omdat je op deze manier veel dichterbij de buurt komt van bètaonderzoek. Je gaat niet terugkijken op zo'n programma, je doet als het ware mee en dat is een belangrijke kans. Verder is er bij veel bètawetenschappers nog te weinig inzicht in wat sociaal wetenschappelijk onderzoek inhoudt, dus daar valt ook nog wel wat te winnen. Toch zien steeds meer bètawetenschappers het belang van sociale wetenschappen in. Het traditionele uitgangspunt was: wetenschappelijk onderzoek beoogt de gezondheid te bevorderen, dus het is goed. Terwijl we inmiddels hebben ervaren dat genetisch onderzoek ook een aantal

problemen met zich meebrengt. Wie krijgt de beschikking over genetische kennis, de overheid of toch vooral individuele actoren, bijvoorbeeld bij prenatale diagnostiek? In Siberië speelt dat heel acuut, maar ook voor onze situatie is dat een belangrijke vraag. De vraag is dus op welke wijze en door wie genetische tests gebruikt zullen worden.'

'Tevens wordt het steeds meer bèta's duidelijk dat het belangrijk is om te investeren in de opbouw van maatschappelijk draagvlak. In hun onderzoek houden ze zich doorgaans bezig met een heel precieze, gespecialiseerde onderzoeksvraag, zoals onderzoek naar een bepaald gen. Anderzijds is er ook altijd een maatschappelijke vraag en relevantie, bijvoorbeeld dat het onderzoek bijdraagt aan de preventie van kanker. De afstand tussen die twee doelstellingen is echter vaak groot. Nu is het genomicsonderzoek nog grotendeels fundamenteel en is nog niet volledig duidelijk wat de mogelijke impact zal zijn, maar de maatschappelijke beloftes zijn er en de samenleving is bereid erin te investeren. Daarom is het belangrijk om aandacht te schenken aan de bredere context en moeten de onderzoekers in de loop van de tijd preciezer worden in hun antwoord op de vraag welke maatschappelijke issues ze willen oplossen. Wetenschappers kunnen niet iedere vier jaar bij de politiek aankloppen met een verzoek om geld op basis van algemene beloftes, zoals bijvoorbeeld dat hun onderzoek bijdraagt aan de oplossing van het kankerprobleem.'

'Behalve bèta en gammawetenschappers wil het CSG ook ethici en sociale wetenschappers dichterbij elkaar brengen, zoals bijvoorbeeld in het verzekeringsvraagstuk', aldus Zwart. 'In beginsel houden ethici zich bezig met wat goed of kwaad is. Sociale wetenschappers onderzoeken daarentegen de empirie, waarbij ze de politieke of normatieve vertaling van onderzoeksresultaten overlaten aan beleidsmakers. Als ethische en sociaal-wetenschappelijke onderzoekers meer samenwerken, kunnen ze elkaar ondersteunen en uitdagen door normatieve en empirische vragen te combineren in het onderzoek. De normatieve analyse kan stimulerend zijn voor het preciseren van de vraagstelling, terwijl empirische input voorkomt dat de normatieve analyse te abstract of te kunstmatig wordt. Hiermee willen we een nieuwe vorm van onderzoek ontwikkelen die interdisciplinair is en meer interactie teweegbrengt met de samenleving.'

Sue-Yen Tjong Tjin Tai is redacteur van Facta.

Websites:

<http://www.society-genomics.nl> (Center for Society and Genomics); <http://www.erasage.org> (Europees netwerk voor programmering van ELSI-onderzoek (ethical, legal and social issues)); <http://www.watishgenomics.nl> (publiekswebsite); <http://www.genomics.nl> (Nationaal Regie-Organ Genomics, NWO)

Ge signaleerd

René Gabriëls
is verbonden aan de
Faculteit der
Cultuurwetenschap-
pen van de Universi-
teit Maastricht

Vrijheid verplicht

Over tevredenheid en de grenzen
van keuzevrijheid

Menno Hurenkamp en Monique
Kremer (red.)

Amsterdam : Van Gennep, 2005.
– 231 p. – ISBN 90 5515 651 5,
€18,60

De roep om meer keuzevrijheid markeert een interessante kloof tussen politici en burgers. Politici zijn er enthousiast over, omdat ze denken dat meer keuzevrijheid tot een effectiever en efficiënter beleid leidt en de verantwoordelijkheid voor veel zaken van de overheid kan worden overgedragen aan de burgers. Maar veel burgers zijn hier helemaal niet enthousiast over, omdat het extra kosten (keuzevermoeidheid, geld, keuzestress) met zich meebrengt en de keuzes vaak zo complex zijn dat men de gevolgen ervan niet kan overzien. Bovendien hebben burgers in de gaten dat het pleidooi voor meer keuzevrijheid dikwijls onverenigbaar is met waarden als gelijkheid en solidariteit. Op grond van heel goede analyses van diverse beleidsterreinen (o.a. onderwijs, gezondheidszorg, veiligheid) tonen tal van auteurs in deze mooie bundel de haken en ogen van de door Balkenende c.s. omarmde ideologie van de keuzevrijheid. Zo wijzen Tsjalling Swierstra en Evelien Tonkens erop dat deze ideologie in de praktijk vaak uitmond in meer onvrijheid.

Real World Justice

Grounds, Principles, Human Rights,
and Social Institutions

Andreas Follesdal and Thomas
Pogge (red.)

Dordrecht : Springer, 2005. – 408
p. – ISBN 1 4020 3149 1, €23,00

In 2000 hebben 191 lidstaten van de Verenigde Naties de 'UN Millenium Declaration' ondertekend. Daarmee gingen zij de verplichting aan om tot 2015 het aandeel van de wereldbevolking dat van minder dan 1 dollar per dag moet rondkomen en dat aan honger lijdt te halveren. Afgezien van de vraag of dit doel bereikt wordt, zijn twee andere vragen relevant. Welke instituties zijn onontbeerlijk om de armoede en honger terug te dringen? Hoe kunnen de principes die ten grondslag zouden moeten liggen aan het handelen van deze instituties worden gerechtvaardigd? Deze vragen vallen onder

de noemer 'mondiale rechtvaardigheid' en worden in deze bundel op een voortreffelijke wijze aan de orde gesteld, te meer daar empirisch en (moraal)theoretisch onderzoek op een vernuftige wijze aan elkaar zijn gekoppeld.

Wetenschap op bestelling

Over de omgang tussen wetenschappelijk
onderzoekers

KNAW-werkgroep opdrachtonder-
zoek

Amsterdam : KNAW, 2005. – 63 p.
– ISBN 90 6984 459 1, gratis.

Staat en markt oefenen dikwijls druk uit op wetenschappers. Wanneer de onderzoeksresultaten voor de overheid of het bedrijfsleven niet welkom zijn, schrikken ze er in veel gevallen niet voor terug om van onderzoekers te eisen de resultaten aan te passen of niet publiek te maken. Hierbij is de onafhankelijkheid van wetenschappelijk onderzoek en het streven naar objectiviteit en waarheid in het geding. Om dit probleem onder de knie te krijgen, stelt de KNAW in deze brochure voor dat onderzoekers die voor overheden of bedrijven onderzoek doen zich samen met hun opdrachtgevers aan een onafhankelijkheidsverklaring committeren. André Köbben merkt in *Binnenlands Bestuur* (28-10-2005) terecht op dat de KNAW naïef is om te denken dat hiermee de kous af.

Zwischen Naturalismus und Religion

Jürgen Habermas

Frankfurt am Main: Suhrkamp,
2005. – 372 p. – ISBN 3 518 58447
2, €16,80.

Het huidige tijdperk kenmerkt zich door een almaar toenemende belangstelling voor religie. Tegelijkertijd is er ook sprake van een revitalisering van het naturalisme, dat wil zeggen een mede door de biotechnologie en het hersenonderzoek ingegeven objectivistisch zelfbeeld van de mens. Jürgen

Habermas analyseert in dit boek zowel de religieuze hang naar het 'transcendente' als de naturalistische ontkenning van elke vorm van transcendentie. Zo focust hij onder meer op de publieke rol van religies en het door hersenonderzoek opnieuw opgerakelde debat over vrijheid en determinisme. Voorbij het subjectivisme van de een en het objectivisme van de ander presenteert Habermas zijn eigen visie op dit soort kwesties. Naast de opstellen over religie en naturalisme vindt de lezer een uitermate boeiend essay over ideeën hoe de mondiale samenleving vorm moet worden gegeven.

The Culture of the New Capitalism

Richard Sennett

New Haven ; London : Yale Univer-
sity Press, 2006. – 160 p. – ISBN 3
001 0782 x, €22,90

In de jaren zestig doelde men met de 'mars door de instituties' op het beëindigen van bureaucratische instituties teneinde een meer democratische samenleving in het leven te roepen. Nu de communistische instituties rond 1989 als een kaartenhuis zijn ingestort en kapitalistische instituties als gevolg van de privatiseringshype worden afgebroken, stelt Richard Sennett in zijn nieuwste boek de vraag of we niet nieuwe instituties nodig hebben die zorg dragen voor meer sociale samenhang en een einde maken aan de toenemende onzekerheid van individuen en de fragmentering van hun leven. Voordat hij deze vraag beantwoordt, gaat hij eerst na aan welke voorwaarden individuen volgens de protagonist van het nieuwe kapitalisme moeten voldoen om in de huidige samenleving het hoofd boven water te houden. De cultuur die inherent is aan het nieuwe kapitalisme vraagt om individuen die 1) met kortdurende relaties uit de voeten kunnen (omdat zij steeds van job en plaats veranderen); 2) voortdurend bereid zijn zich nieuwe vaardigheden eigen te maken en 3) steeds bereid zijn hun gewoonten op te geven. Sennett onderstreept het nauwelijks overbrugbare spanningsveld tussen dit ideaalbeeld van de flexibele mens en zijn verlangen naar zekerheid en geluk. In tegenstelling tot wat neoliberalen suggereren, verdedigt hij de stelling dat de teloorgang van diverse instituties niet tot meer vrijheid heeft geleid.

Voorbij witte jeeps en ivo

Wetenschap en ontwikkelingswerkers over civil society

Michiel Beker

In mei organiseerden het Institute of Social Studies (ISS) en het Humanistisch Instituut voor Ontwikkelingssamenwerking (Hivos) een tweedaags seminar onder de titel *Confronting the state, engaging the state: civil society building under adverse political conditions*. Academici zochten naar nieuw empirisch materiaal en onderbouwing van hun theorieën, de praktijk tracht met behulp van wetenschappelijke inzichten meer greep te krijgen op de complexe werkelijkheid. Een experiment in kennisdelen.

Hulp of regime change?

Het gegeven is bekend: wetenschappers en praktijkwerkers kunnen veel van elkaar leren, maar moeilijk is die samenwerking wel. Op het gebied van ontwikkelingssamenwerking bijvoorbeeld. In weerwil van het heersende beeld geven daar allang niet meer de witte mannen in witte jeeps de toon aan, om de bevolking van ontwikkelingslanden bij te brengen wat goed voor hen is. Moderne ontwikkelingsorganisaties financieren projecten van lokale partnerorganisaties en de capaciteit van die organisaties zelf. Ook de minister van Ontwikkelingssamenwerking noemt 'maatschappijopbouw' als een van de belangrijkste middelen om armoede de wereld uit te helpen. Hoera, de technocratische benadering eindelijk ingeruild voor een meer politiek perspectief, waarbinnen het vooral gaat om arme groepen een aandeel in de macht te geven. Gevolg is wel dat ontwikkelingsorganisaties zich met hun 'interventies' steeds meer op sociaal-wetenschappelijk drijfzand bevinden: is een rechtvaardige samenleving in pakweg Bolivia of Kenia met hulp van buitenaf op te bouwen, waar dergelijke pretenties in Nederland ver weggestopt liggen te verschimmelen in

de archieven van de planbureaus? En vereist zo iets niet een aantal 'regime changes' waarbij de agenda van Bush verbleekt?

Neo-patrimoniaal en neoliberal

Gast spreker Patrick Chabal (King's College, Londen) maakte dan ook korte metten met al te veel geloof in de kracht van de *civil society*. Zonder een sterke staat blijft ook het georganiseerde burgerschap zwak, en in Afrika is die staat vrijwel overal neo-patrimoniaal van karakter. Dat wil zeggen dat de heersende elites weliswaar gebruikmaken van formele staatsinstituties, maar dit combineren met informele manieren van machtsuitoefening. De 'eigen' etnische of religieuze groep wordt stevast voorgetrokken in de overheidsuitgaven. Kon dit systeem zich dankzij de hoge prijzen voor grondstoffen tot aan de jaren zeventig nog handhaven, sindsdien is in een aantal landen de drempel overschreden naar onherroepelijk verval. Elites en hun tegenstrevers zijn, veelal met gebruik van geweld, overgegaan tot plundering van de staatsstructuur. Maatschappelijke organisaties zijn vooral informeel gestructureerd en van een type dat de progressieve Westerse ontwikkelingswerker niet aanstaat: traditioneel, religieus, magisch, tribaal, et cetera. "Wat u dan wel moet doen, kan ik ook niet vertellen. Ik observeer alleen maar", aldus Chabal.

De bijdrage van Jenny Pearce (Bradford University) over Latijns Amerika gaf een even ontluisterend beeld van geweld en maatschappelijke verdeeldheid, maar was iets optimistischer door de grotere aandacht voor burgerorganisaties zelf. Wel blijkt ook daar een kloof te bestaan tussen de moderne, stedelijke organisaties, die meestal het eerste aanspreekpunt zijn voor westerse ontwikkelingsclubs, en de inheemse bevolking. Geld van buiten blijkt maar al te vaak een bron van verdeeldheid. Ook is de vraag wat de ngo's kunnen stellen tegenover het neoliberale economische overheidsbeleid en de daardoor terugtrekkende of zelfs desintegrerende staat. De mogelijke rol van burgerorganisaties moet daarom volgens Pearce wel in het juiste perspectief worden geplaatst: anders dan in Europa is de *civil society* geen uitkomst van een geslaagd proces van staat- en natievorming. In veel Latijns-Amerikaanse landen staat de oorspronkelijke (indiaanse) bevolking politiek buitenspel. Toch zijn er op kleine schaal mogelijkheden om een *participatory culture* te stimuleren en de staat aan te spreken.

Die wisselwerking met de staat kwam ook aan de orde in de lezing van Pedram Moossavi Shandi over Iran. Daar heeft het regime getracht met behulp van haar monopolie op de islam de gehele maatschappij te controleren. Vooral na de dood van ayatollah Khomeini in 1989 werd steeds duidelijker dat de staat niet alleen bij machte was om problemen als massale urbanisatie, werkloosheid en milieuvervuiling aan te pakken.

De paradox is dat de technocraten uit het staatsapparaat de oprichting van ngo's steunden om het falen van de staat te compenseren. In de periode van de hervormingsgezinde president Khatami kwam de *civil society* pas goed in beweging. Hoewel sindsdien een conservatieve wind waait, zijn ngo's - waarvan een aantal gesteund wordt door Hivos en enkele andere donoren - steeds meer ruimte op gaan eisen.

Spontaan activisme

Het seminar werd afgesloten met de eerste openbare lezing van Rema Hammami, die dit jaar de Prins Claus leerstoel aan het ISS bekleedt. Aan de hand van de situatie in de bezette Palestijnse gebieden gaf zij aan wat de mogelijkheden zijn van civiele actie in zeer ongunstige omstandigheden. Hammami deed onderzoek naar de sociale interacties tussen bezetter en bewoners rondom de talrijke wegblokkades die het Israëlische leger op de Westelijke Jordaanoever en de Gazastrook heeft opgeworpen. Daar blijkt een transformatie plaats te vinden van het lijdzaam ondergaan van de langdurige controles en afsluitingen naar vormen van verzet. Allereerst ontstaan bij de *checkpoints* allerlei handeltjes, zoals etenswaar maar ook transport met wagentjes die de barrière mogen passeren. Vervolgens komt het tot een nauwelijks zichtbare strijd waarbij de regels steeds verder worden uitgetest en gerekt. In sommige gevallen leidde dit spontane activisme zelfs tot het opheffen van een controlepost.

Andere impulsen

Vrijwel alle aanwezigen waren ervan overtuigd dat wetenschap en praktijk elkaar op een waardevolle manier kunnen aanvullen. Wel kan die samenwerking gefrustreerd worden omdat beide velden niet alleen een andere taal spreken, maar ook door andere impulsen worden gedreven. Een premie op publiceren in gerenommeerde wetenschappelijke tijdschriften draagt niet bepaald bij tot de bruikbaarheid van academische kennis in de praktijk. Ontwikkelingswerkers lezen die niet. In plaats daarvan moeten hun organisaties steeds sneller resultaten laten zien, omdat anders de geldschieters (onder wie de minister van Ontwikkelingssamenwerking) niet over de brug komen. Geen tijd om te bestuderen met welke programma's de opbouw van een samenleving het meest effectief gesteund kan worden.

Dat laat onverlet dat maatschappijopbouw een onderwerp bij uitstek is waar NGOs behoefte hebben aan een zekere theoretische inkadering, en waaruit wetenschappers materiaal kunnen putten om hun hypothesen te toetsen. Samen kunnen ze ook weerstand bieden aan de politieke waan van de dag. Daarin werd de *civil society* eerst volledig over het hoofd gezien (in het moderniseringsdenken) en daarna door zowel linkse romantici als neoliberalen opgehemeld als vervanger van de verfoeide en corrupte staat. Een sterke staat (wat iets anders is dan een dictatuur) veronderstelt een sterke burgermaatschappij, en omgekeerd.

Michiel Beker is redacteur van Facta. Hij is werkzaam bij het Humanistisch Instituut voor Ontwikkelingssamenwerking (Hivos).

Een recht op gemeenschap

Henk de Vos

In een land hier ver vandaan was een stadje met in het midden een klein winkelcentrum. In of vlakbij dat winkelcentrum waren ook drie scholen gevestigd en een sociale dienst, politiebureau, gezondheidscentrum, bibliotheek, recreatiecentrum, museumpje, ouderenwoningen en drie sportverenigingen. Mensen kwamen er dus niet alleen voor de boodschappen en om te winkelen, maar ook voor andere diensten en om elkaar te ontmoeten. Ze kwamen elkaar tegen als ze ergens naar op weg waren of gewoon bij een wandelingetje. Rijk was het stadje niet en een flink deel van de bevolking had geen auto. Maar dat was geen groot probleem, want alles was er binnen loop- of fietsafstand. Het winkelcentrum werd ervaren als een veilige en aangename ontmoetingsplek en droeg bij aan een gevoel van gemeenschap en erbij horen.

Toen kwam er een projectontwikkelaar die zes kilometer buiten het stadje een groot winkel- en recreatiecentrum met parkeerterrein wilde bouwen. Dit project zou mensen uit de wijde omgeving moeten trekken, dus ook de bewoners van het stadje. Er was wel een wijziging van het bestemmingsplan voor nodig. Het verzoek daartoe werd door de gemeenteraad ingewilligd, omdat de raad verwachtte dat het project zou bijdragen aan de hoognodige economische ontwikkeling van het gehele gebied. Maar de inwoners van het stadje waren bang dat hun eigen winkelcentrum achteruit zou gaan en ze verzetten zich. Ze maakten hun zaak aanhangig bij de Raad voor het Milieu. Het land kende namelijk een Wet op het Duurzame Beheer van het Milieu. Volgens die Wet was bij beleidsontwikkeling de mogelijkheid van inspraak verplicht. Maar bovendien hadden betrokken en geïnteresseerde partijen het recht om overheidsbesluiten aan te vechten bij die Raad voor het Milieu. Verder schreef de Wet voor dat naast economische, ook sociale gevolgen moesten worden meegewogen bij beslissingen over duurzaam beheer. De achterliggende gedachte was dat mensen in staat moeten zijn om zich sociaal welzijn te verschaffen, dat wil zeggen, een staat van tevredenheid met die aspecten van het leven die samenhangen met het omgaan met andere mensen. De bewoners ondersteunden hun beroep met een *'Social Impact Assessment'*, waarvoor ze sociologen inhuurden die o.a. een telefonische enquête afnamen.

De conclusie van de sociologen was dat het bestaande winkelcentrum niet slechts economische, maar ook belangrijke sociale functies had, waardoor het een grote bijdrage leverde aan het sociale welzijn van de bewoners. Ook werd onderbouwd dat het nieuwe project geen economische motivering had in een natuurlijke aanwas van de bevolking of in uitbreidingen. Wel zou het project afbreuk doen aan het bestaande winkelcentrum, omdat een deel van de economische activiteiten waarschijnlijk naar het nieuwe centrum verplaatst zou gaan worden. En door de grote afstand en de schaalgrootte zou het nieuwe winkelcentrum niet een vergelijkbare sociale functie gaan vervullen. Daardoor zou de synergie tussen economische en sociale activiteiten in het stadje verloren gaan.

De Raad voor het Milieu oordeelde dat het bestaande winkelcentrum inderdaad een belangrijk middel was voor de totstandkoming van sociaal welzijn en dat het nieuwe project hier schade aan zou toebrengen. De Raad achtte zich bevoegd om in dit geval het belang van de vrije werking van de markt af te wegen tegen het belang van het behoud van een bestaande gemeenschap waarbinnen sociaal welzijn verschaft wordt door het samengaan van economische en sociale activiteiten. De uitspraak was dat de bouw van het nieuwe winkelcentrum in het licht van de Wet niet werd toegestaan.

Hoewel dit verhaal klinkt als een sprookje, heb ik er vrijwel niets van verzonnen. Dat land hier ver vandaan is Nieuw-Zeeland en het stadje is Upper Hutt City. De informatie is ontleend aan een artikel uit het tijdschrift *Impact Assessment and Project Appraisal* (2003, nummer 2, p. 147-153). De enige vrijheid die ik mij heb veroorloofd is om van die ingehuurde onderzoekers sociologen te maken, maar zelfs dat kan waar zijn omdat hun opleiding niet precies wordt vermeld. Bij het lezen van dat artikel heb ik mij een paar keer de ogen uitgewreven. Ik had mij wel eens voorgesteld hoe mooi het zou zijn als er in een land niet alleen veel zorg zou zijn voor het fysieke milieu, maar ook voor het sociale milieu. En hoe mooi het zou zijn als die zorg zou zijn vastgelegd in een recht op een sociale omgeving die tegemoet komt aan de sociale welzijnsbehoeften van mensen. Een recht op gemeenschap. Er zijn immers al lang sterke aanwijzingen dat mensen ziek worden zonder een omgeving waarin ze elkaar kennen, op elkaar kunnen rekenen of er gewoon voor elkaar zijn. De hoogleraar en cardioloog Dean Ornish verklaarde in Newsweek onlangs dat als een geneesmiddel hetzelfde effect zou hebben, een arts een medische fout zou maken als hij het niet voorschreef.

Kennelijk bestaat er in Nieuw-Zeeland een dergelijk recht op gemeenschap. De wetgeving is er zo dat een overheidsbesluit door een onafhankelijk college kan worden teruggedraaid als met dat recht onvoldoende rekening is gehouden. Mijn fantasie was dus al bewaarheid. Mijn eerste gedachte was dat zoiets dan in ons land toch ook wel zal bestaan? We hoeven toch niet voor Nieuw-Zeeland onder

te doen? En we zijn toch het land met de hoogste sociologendichtheid? Maar nee, wij kennen naar mijn beste weten niet een wet op de duurzaamheid van het milieu waarin ook de kwaliteit van het sociale milieu is meegenomen. Bij ons mag die kwaliteit ondergeschikt worden gemaakt aan de voordelen van de vrije werking van de markt. Economische voorzieningen kunnen worden geconcentreerd zonder dat degenen die daar de sociale nadelen van ondervinden een recht op gemeenschap kunnen doen gelden. Natuurlijk, ze mogen hun mening kenbaar maken op een inspraakbijeenkomst. Maar tegenover een meerderheid die (de eigen) economische belangen vooropstelt, zijn ze machteloos. Want naar aantal is een gemeenschap nu eenmaal altijd in de minderheid op de schaal van besluitvorming door de overheid.

Ik heb nu een nieuwe fantasie. Een delegatie van Tweede-Kamerleden, sociologen en juristen vertrekt binnenkort naar Nieuw-Zeeland. Om daar de invoering en de praktijk van het recht op gemeenschap te bestuderen. En ik mag mee.

h.de.vos@rug.nl

EUR - Prof. dr. ir. H.W.G. van Heck, hoogleraar Bedrijfskunde, in het bijzonder informatie management en markten, RSM Erasmus University. Prof. dr. H.G. (Henk) Schmidt (hoogleraar psychologie), decaan van de Faculteit der Sociale Wetenschappen. Prof. dr. M. Thaens, bijzonder hoogleraar ICT en strategisch innoveren in de publieke sector in de Faculteit der Sociale Wetenschappen vanwege Ordina Holding B.V.

KUN - Dr. K. Phalet, bijzonder hoogleraar Maatschappelijke vooroordelen, Faculteit der Sociale Wetenschappen (Institute for Social Cultural Research). Dr. C.A.J. (Cor) de Jong, bijzonder hoogleraar Verslaving en verslavingszorg vanwege de Stichting NISPA bij de Faculteit der Sociale Wetenschappen.

RUG - Prof. dr. mr. B.F. (Berend) Keulen, hoogleraar Strafrecht en Strafprocesrecht, vakgroep Strafrecht en Criminologie van de Faculteit der Rechtsgeleerdheid. Prof. dr. M.M.T.A. (Marcel) Brus, hoogleraar Internationaal Publiekrecht, Faculteit der Rechtsgeleerdheid. José Luis Moraga-González, hoogleraar Industrial Organization, with emphasis on Energy Markets, Energy Delta Research Center (EDReC), Faculteit der Economische Wetenschappen.

UL - Leo Lucassen en Wim Willems gaan samen het hoogleraarschap op de leerstoel Sociale geschiedenis aan de Universiteit Leiden vervullen. De leerstoel is tot stand gekomen naar aanleiding van een initiatief van de Gemeente Den Haag, Fonds 1818 en AD/Haagsche Courant om de bestudering van de sociale geschiedenis van Den Haag een nieuwe impuls te geven. Beide hoogleraren zullen de moderne ontwikkeling van de stad in een sociaal-historische context plaatsen en daarbij onder meer de geschiedenis van nieuwe bevolkingsgroepen belichten. Tevens is sociaal-historische achtergrondkennis bij beleidsvorming nodig. De leerstoel is voor de helft ondergebracht bij het Leidse Instituut voor Geschiedenis en voor de helft bij de Campus Den Haag, beide van de Universiteit Leiden.

UM - Prof. dr. Rein de Wilde, decaan van de Faculteit der Cultuurwetenschappen voor een periode van vier jaar. Als voorzitter van de capaciteitsgroep Wijsbegeerte wordt De Wilde opgevolgd door dr. Sjaak Koenis.

UvA - Dr. Hans Abbing, bijzonder hoogleraar Kunstsociologie vanwege de Boekmanstichting aan de Faculteit der Geesteswetenschappen en de Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen. Dr. J.C. (Jan) Rath, hoogleraar Sociologie, in het bijzonder de studie der stad en haar etnische en culturele verscheidenheid. Hij is tevens benoemd tot directeur van het Instituut voor Migratie- en Etnische Studies (IMES). Dr. S.R. (Stefan) Landsberger, bijzonder hoogleraar Cultuur van het hedendaagse China aan de Faculteit der Geesteswetenschappen. Dr. S. (Sjoerd) Karsten, bijzonder hoogleraar Beleid en organisatie van beroepsonderwijs, volwasseneducatie en levenslang leren aan de Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen. De leerstoel is ingesteld vanwege de Stichting Max Goote Bijzondere Leerstoelen. Ir. A. (Arnold) Reijndorp, bijzonder hoogleraar Sociaal-economische en ruimtelijke ontwikkelingen van nieuwe stedelijke gebieden aan de Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen. Dr. A.E.M. (Annelies) van Vianen, bijzonder hoogleraar Loopbaancompetenties in arbeids- en leerloopbaan aan de Faculteit der Maatschappij- en Gedragwetenschappen.

UvT - Damien Geradin, hoogleraar Competition Law and Economics bij TILEC (het Tilburg Law and Economics Center). Geradin is de eerste hoogleraar die benoemd wordt in het kader van een stimuleringsregeling om internationale topwetenschappers aan te trekken voor een periode van tenminste vijf jaar.

VU - Dr. M.L.L. (Monique) Volman, bijzonder hoogleraar Onderwijskunde, in het bijzonder voortgezet en hoger onderwijs aan de Faculteit Psychologie en Pedagogiek (FPP). Het is een nieuwe leerstoel, die aan de universiteit is gevestigd vanwege de Stichting de Beauvoir.

Fotograaf: Sacha Ruland

Individuele competenties en

Judith H. Semeijn

Stel nou, je bent afgestudeerd econoom, gezondheidswetenschapper of arts (aan de Universiteit Maastricht) en je bent bezig te zoeken naar een baan. Wat maakt nou het verschil tussen jou en die ander collega-afgestudeerden van je? Waarom komt de één nou wel snel in een leuke baan terecht, maar de ander niet? We kennen allemaal wel dat 'gevoel' dat je moet passen in een organisatie, dat je geluk moet hebben met wie er tegenover je zit en dat het wel niet zo heeft moeten zijn als je het dan toch niet wordt. Maar in hoeverre hebben je individuele competenties een invloed op deze processen en uitkomsten? En welke competenties dan? En wat betekent dat voor opleidingen? Opleidingen staan voor de vraag hoe ze hun studenten zo goed mogelijk voorbereiden op de arbeidsmarkt van vandaag. Verdienen

de vakinhoudelijke of domeingerelateerde kennis en vaardigheden een nadruk? Of is het in navolging van de '*employability*' gedachte beter om meer nadruk te leggen op vaardigheden en gedragingen die van algemeen belang geacht worden, zoals communicatieve vaardigheden, kunnen samenwerken en een soort intrinsiek leer-gierige houding? Het onderzoek in dit proefschrift levert een bijdrage aan de antwoorden op deze vragen.

In vier afzonderlijke studies worden de beschikbare data over leerresultaten van studenten in hun (WO) opleidingen bekeken en gerelateerd aan gegevens anderhalf jaar na afstuderen over hun arbeidsmarktpositie. Hiermee 'linkt' het onderzoek onderwijskundige data en psychologische concepten zoals persoonlijkheid en leerstijl aan arbeidsmarktopbrengsten. En daarmee werpt het licht op de arbeidsmarktrelevantie van datgene wat men in onderwijs leert.

Een algemene conclusie van de vier studies is dat de gene-

rieke competenties of aspecten van competentie meer gewicht in de schaal leggen dan de specifieke als het gaat om een succesvolle arbeidsmarktintrede. Onder generieke competenties vallen o.a. leerstijl, persoonlijkheid, en groepsfunctioneren. Ze vormen allemaal bouwstenen voor functioneel gedrag voor alle beroepen en functies. De genoemde concepten zijn gemeten bij economen en gezondheidswetenschappers. Daar waren ze op enigerlei wijze al verzameld gedurende het onderwijsproces. Onder de meer specifieke

Judith H. Semeijn

Werkzaam bij de afdeling Beleidsonderzoek en -ontwikkeling van CINOP; Centrum voor Innovatie van Opleidingen, 's Hertogenbosch.

Proefschrift: Academic Competences and Labour Market Entry : Studies among Dutch graduates (Universiteit Maastricht, 15-09-2005; Uitgever: ROA, ISBN 90 5321 410 0).

Informatie: Judith Semeijn, werk: tel. 073-6800885 / e-mail: jsmeijn@cinop.nl.

competenties zoals gemeten in dit onderzoek, worden onder andere verstaan: scriptiecijfer, resultaten op de voortgangstoets (meet groei in domeinkennis) en gemiddelde studieresultaten gedurende de WO opleiding. Deze data heb ik met hulp van collega's van de statistische ondersteuning weten te koppelen aan de systematische data van jaarlijkse arbeidsmarktenquêtes van het Research Centrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (ROA). Daarin is allerlei informatie beschikbaar over het reilen en zeilen van afgestudeerden op de arbeidsmarkt. Afgestudeerden worden benaderd op verschillende momenten na afstuderen, zoals anderhalf jaar later, vijf en tien jaar later. Mijn onderzoek heeft zich moeten beperken tot de gegevens van anderhalf jaar na afstuderen. Kort samengevat zijn de bevindingen voor economen dat zowel leerstijl als ook, en dan op overtuigende wijze, persoonlijkheid, kansen op een baan en de kwaliteit van het werk kunnen verhogen.

Gezondheidswetenschappers nemen een soort tussenpositie in tussen economen en artsen; ze worden voorbereid voor banen die zich vooral in het veld van de gezondheidszorg bevinden. Daar ligt ook hun concurrentiekracht. Binnen deze groep blijken zowel generieke als ook meer specifieke indicatoren voorspellend. De effecten van deze indicatoren laten zien dat groepsfunctioneren en bestuurservaring vooral van invloed zijn op het (academische) niveau van de baan die men krijgt. De meer specifieke domeinkennis en het scriptiecijfer verhogen de kans op een aansluitende baan qua richting. Behalve naar de invloed van competentie aspecten is bij deze groep ook gekeken naar de invloed van de breedte van de afstudeerrichting als zodanig. Een voorbeeld van een bredere richting is Beleid en Beheer, een smallere richting (meer afgebakend qua soort functies) is bijvoorbeeld Biologische Gezondheidskunde of Geestelijke Gezondheidskunde. De smallere richtingen verhogen de kans op een aansluitende baan. De bredere richtingen verhogen de kans op een baan in het algemeen en op een beter betaalde baan. Wat kunnen we nou met deze uitkomsten onder afgestudeerden aan de Universiteit Maastricht?

In ieder geval laten ze zien dat behalve het volgen van de opleiding zelf, individuele verschillen in competenties, of indicatoren daarvoor, van belang zijn voor arbeidsmarktsucces. Verschillende soorten competenties binnen opleidingen zorgen voor verschillende soorten arbeidsmarktsucces. En bovendien lijken de patronen voor verschillende opleidingen andere nadrukken te hebben.

Maar het huidige onderzoek is slechts een eerste aanzet om dit in kaart te willen brengen. En dat is niet alleen arbeidsmarkttheoretisch interessant.

In een tijd waarin (WO)opleidingen worstelen met de vraag hoe competentiegericht men eigenlijk wil werken en hoe wenselijk dit is, is het zeer zinnig om een systematisch (en zo realistisch mogelijk) beeld te vormen van de vraag wat studenten eigenlijk in onderwijs leren en hoe of waarom. En of dat ook (nog steeds) strookt met de opleidingsdoelen. Hierbij spelen de veranderde samenleving en arbeidsmarkt een grote rol; niet alles hoeft gedictéerd te worden door wat zich op de werkvloer afspeelt, want een nieuwe generatie afgestudeerden zal daar met liefde weer veranderingen in doorvoeren. Maar om die nieuwe gene-

arbeidsmarktsucces

Bij artsen werden vooral meer specifieke competentieaspecten bekeken op hun voorspellende waarde voor arbeidsmarktintrede. Deze aspecten laten echter nauwelijks differentiële effecten zien op arbeidsmarktintrede. In ieder geval niet in aanvulling op het behalen van het artsdiploma zelf. Is een arts dan een arts? Dat zou te simpel zijn. De ene artsenbaan is namelijk ook de andere niet. Bij artsen is succes bij de arbeidsmarktintrede wel van een andere orde dan bij economen en gezondheidswetenschappers. We praten bij artsen niet zozeer over de vraag of men wel een baan op niveau krijgt of over het nominale salaris. De specifieke kenmerken van hun markt maakt andere indicatoren relevant, zoals of ze een specialisatieplek kunnen vinden en welk soort specialisatie dan. Maar de vraag rijst dus of meer generieke concepten dan wel bijdragen aan de differentiatie in de allocatie van artsen over deze banen. Dat is zeker interessant voor vervolgonderzoek.

ratie goed toe te rusten met de vereiste kennis en vaardigheden om zich verder te kunnen ontwikkelen, moet er meer evidentie komen voor beleid en werkwijzen binnen onderwijs. Hierbij is zicht op wat er plaatsvindt in onderwijs aan leerervaringen en ontwikkelingen en wat voor consequenties die hebben na afloop toch wel een vereiste (transparantie).

Toen ik pas met het onderzoek begon, liet mijn begeleider Rolf van der Velden mij een conferentiepaper zien waarin een pleidooi stond voor het soort dataverzameling waarmee ik getracht heb een begin te maken. Dit stuk was van Sörensen uit 1994. In 2003 verscheen er een artikel van Bills die eigenlijk precies hetzelfde betoogde! In bijna tien jaar tijd zijn we dus blijkbaar nog niet veel opgeschoten. Maar volgens mij is het de moeite waard om er werk van te maken. We willen toch met elkaar het maximale uit onszelf halen? Dan moeten we dat ook zichtbaar maken.

Door Theo Schuyt

Het Innovatieplatform heeft op 15 juni 2005 het rapport *Geven voor weten : particuliere middelen voor de wetenschap* gepubliceerd.¹ Een gedurfd pleidooi voor cultuurverandering binnen de Nederlandse universiteiten en de overheid. Universitair onderzoek en onderwijs zijn deels hun maatschappelijk draagvlak kwijtgeraakt. Het Innovatierapport pleit ervoor dit draagvlak terug te winnen en geeft daarvoor handreikingen en suggesties bestemd voor de academische wereld en de Nederlandse overheid.

Inleiding.

Een van de columns van SPUI (2003/2), het magazine voor alumni van de Universiteit van Amsterdam, wordt door de directeur alumni relaties en universiteitsfonds, drs. W.K.B. Koning, geopend met de vraag 'Van wie is deze universiteit?' en hij raakt daarmee gelijk de kern. Bijna alle Nederlandse universiteiten zijn, net zoals zo vele ziekenhuizen en andere non-profit instellingen voortgekomen uit particulier initiatief. Om te kunnen starten was er draagvlak van particulieren en/of bedrijfsleven. Met de opbouw van de verzorgingsstaat in Nederland is, zeker na de Tweede Wereldoorlog, de financiering van non-profit instellingen langzamerhand overgenomen door de overheid in de vorm van collectieve voorzieningen, betaald uit de algemene middelen of middels collectieve verzekeringen. Het paste - en past - bij het rechtsgevoel: in een verzorgingsstaat heeft elke burger recht op de basisvoorzieningen inkomenszekerheid, onderwijs en (gezondheid)zorg. Daarmee werd het denken in termen van 'publieke gelden voor publieke doelen' gestimuleerd en verdween het gedachtegoed 'private middelen voor publieke doelen' naar de achtergrond.

Door het overhevelen van de financiële verantwoordelijkheid naar de overheid werd tegelijkertijd het draagvlak verschoven naar de landelijke politiek en naar landelijke lobbyorganisaties. Particulieren zijn betalende (ouders van) studenten geworden en bedrijven komen in beeld als opdrachtgevers voor derde geldstroom onderzoek. Vrijwillige bijdragen, voortkomend uit directe betrokkenheid bij het universitaire bedrijf, hebben sterk aan betekenis ingeboet. Filantropie en filantropische inkomsten zijn naar de marge gedrongen. Het draagvlak

van en de betrokkenheid bij universiteiten zijn daarmee afgenomen. De cijfers wijzen dit uit.

Filantropische bijdragen aan onderwijs en onderzoek.

Het begrip 'filantropie' behoeft enige nadere uitleg. Het is de vertaling van het Engelse begrip *Philanthropy* en staat voor de 'voluntary action for the public good' (Payton 1988). Het gaat hier niet zozeer om het steunen van armen, zoals het Nederlandse begrip filantropie suggereert, maar het omvat alle private bijdragen aan algemeen nut doelen, zoals bijvoorbeeld aan cultuur, natuurbehoud of wetenschap. Het macro-economisch onderzoek naar deze private geldstromen *Geven in Nederland* schat dit bedrag op € 5.2 miljard in 2003 (Schuyt en Gouwenberg 2005:10).

Dit totaalbedrag is het resultaat van de optelsom van de geschatte giften van huishoudens, van nalatenschappen, van fondsen (zowel de geldwervende fondsen als de vermogensfondsen), van het bedrijfsleven en de opbrengsten uit de goede doelen loterijen. Deze schatting is aan de lage kant vanwege de onvolledigheid van informatie betreffende de legaten en de bijdragen van vermogensfondsen

Welke doelen worden in Nederland begunstigd? In 2003 ontvangt 'Kerk en Levensbeschouwing' het meest en 'Onderwijs en onderzoek' het minst. Welke doelen zitten 'in de lift' en welke doelen komen er, in vergelijking met andere, bekaaid van af? De cijfers van de afgelopen negen jaar tonen een volgend beeld:

Rangorde begunstigde doelen gemiddeld over de periode 1995 - 2003

- Kerk en levensbeschouwing
- Sport en recreatie
- Gezondheid (waaronder medisch onderzoek)
- Internationale hulp
- Maatschappelijke en sociale doelen
- Milieu, natuurbehoud en dierenbescherming
- Cultuur
- Onderwijs en onderzoek

Over een langere periode gezien, krijgt 'Kerk en levensbeschouwing' het meest en, verontrustend om te zien: het doel 'Onderwijs en Onderzoek' het minst (dit geldt minder voor medisch onderzoek, dat een aanzienlijk deel van doel 'Gezondheid' uitmaakt). Cultuur lijkt te stijgen de afgelopen 6 jaar. (Schuyt en Gouwenberg 2005: pp. 95-98)

Hoe is de geringe bijdrage aan onderwijs en onderzoek te verklaren? Het geld is het probleem niet, want Nederland is nog nooit zo rijk geweest. Verklaringen kunnen eerder gezocht worden in de gegroeide afhankelijkheid van de overheid, in structuren, in wettelijke regelingen, in overheidsvoorschriften en in de cultuur van de verzorgingsstaat. Zie ter illustratie van deze laatste verklaring het artikel in NRC Handelsblad naar aanleiding van het proefschrift van Sigrid Hemels over kunstsubsidies. Op de vraag van redacteur Heerma van Voss, 'toch is het mece-naat hier nog niet erg ingeburgerd', antwoordt Hemels: 'Dat klopt, maar dat is een mentaliteitskwestie - aan ons fiscale stelsel kan het onmogelijk liggen. Dat wordt nu als schaamlap gebruikt, en dan wordt Amerika aangehaald als voorbeeld van een land waar de staat privé-schening pas echt aanmoedigt. Bij ons zijn de regels net zo gunstig, zo niet gunstiger. Het ontbreekt hier vooral aan een *'culture of giving'* (NRC, 21 mei 2005).

Cultuurverandering binnen de academische wereld

Maar behalve aan een *'culture of giving'* aan de kant van de potentiële gevers, ontbreekt het ook bij de ontvangers aan het stimuleren van die betrokkenheid. Rinnooy Kan wees tijdens een symposium ter gelegenheid van het 40 jarig bestaan van het SWOL (Stichting Wetenschappelijk Onderzoek Limburg), - particulier initiatief! - 2 juni jl. aan de Universiteit van Maastricht op het gebrek aan loyaliteit van alumni met hun universiteit. 'Op Nederlandse universiteiten mag iedereen binnenlopen. Door gebrek aan selectie, door gebrek aan exclusiviteit ontstaat er geen dankbaarheid, zoals bij vele universiteiten in de USA en de UK, maar onverschilligheid.' Het bevorderen van geefgedrag geschiedt door het aangaan en stimuleren van relaties die niet vrijblijvend zijn, maar voor beide partijen een verplichtend karakter hebben. (Komter 1997)

Het veronachtzamen van het draagvlak, het nalaten betrokkenheid te organiseren is heel wel te verklaren. De groei van de verzorgingsstaat heeft ertoe geleid dat de ontvangende non-profits hun organisatiestructuur hebben afgestemd op de wensen en eisen van hun financier (de overheid) en op de regels die deze overheid stelt ten aanzien van het gedrag van de non-profit jegens de klant, de

De begunstigde doelen in de tijd 2003-1995: totaalbedrag in euro's x miljoen en de rangorde (1-8)

	2003	2001	1999	1997	1995
Kerk en levensbeschouwing	1.178 (1)	739 (1)	585 (4)	604 (1)	596 (1)
Gezondheid	604 (4)	403 (4)	642 (1)	333 (4)	415 (2)
Internationale hulp	483 (6)	534 (3)	587 (3)	410 (3)	393 (3)
Milieu, natuurbehoud en dierenbescherming	317 (7)	248 (7)	321 (6)	209 (6)	354 (4)
Onderwijs en onderzoek	304 (8)	125 (8)	241 (7)	113 (7)	61 (8)
Cultuur	619 (3)	335 (6)	167 (8)	93 (8)	84 (7)
Sport en recreatie	930 (2)	686 (2)	615 (2)	419 (2)	272 (5)
Maatschappelijke en sociale doelen	568 (5)	369 (5)	444 (5)	256 (5)	272 (5)
Overig (niet gespecificeerd)	222 (-)	141 (-)	67 (-)	38 (-)	48 (-)
Totaal	5.225	3.580	3.669	2.475	2.495

(Schuyt en Gouwenberg 2005: 15)

consument. Van de "institutionele school" uit de organisatiesociologie is bekend dat organisaties, dus ook non-profits, gedijen als zij hun interne organisatie afstemmen op de voor hen relevante omgeving. De regelgeving in Nederland non-profit land is geënt op overheidsvoorschriften. Nu van de omgeving van de non-profits ook filantropie als mogelijke financieringsbron deel is gaan uitmaken, ontbreekt een filantropische infrastructuur, welk begrip zowel op de interne organisatie, binnen de non-profits, als op de relaties extern, tussen non-profits en filantropische financiers betrekking heeft. Kort gezegd: de meeste non-profits hebben hun interne organisatie en externe relaties niet ingesteld op het verwerven en beheeren van filantropisch geld.

Cultuurverandering binnen de overheid

Maar ook de overheid laat kansen liggen. De overheid is druk haar financiën op orde te brengen en naarstig op zoek naar mogelijkheden te bezuinigen. Iedereen moet meer zelf voor de kosten van collectieve diensten betalen. Deze vermarkting is overal zichtbaar. De (nieuwe) geldbron 'filantropisch geld' wordt nog niet opgemerkt. De overheid en politici zijn weinig bekend met deze geldstroom of zij zijn er huiverig voor. De politiek durft het onderwerp nog niet aan. Particulier geld in onze verzorgingsstaat. Dat kan niet goed gaan. Toch is deze houding vreemd, omdat veel nadruk wordt gelegd op de actieve betrokkenheid van alle burgers. Dat is de toekomst van de civil society, maar als burgers, fondsen en bedrijven hun portemonnee meenemen, geeft de politiek niet thuis. Filantropie in Nederland, zo spreekt uit de cijfers, is maatschappelijk onmisbaar, maar politiek onzichtbaar.

Internationaal

Het internationaal vergelijkende onderzoek van de Johns Hopkins University naar de non-profit sector gebruikt bij het presenteren van de cijfers van de inkomsten van de non-profit sectoren in 22 landen een driedeling (Salamon et al. 1999; Burger en Dekker 2001). Non-profit doelen in Nederland en Europa zullen de komende decennia worden gefinancierd uit (een combinatie van) de volgende bronnen:

- overheidsfinanciering
- eigen inkomsten uit de markt
- vrijwillige bijdragen.

De kernvoorzieningen van de Nederlandse verzorgingsstaat, het onderwijs en onderzoek, de gezondheidszorg, de sociale zekerheid, zullen in de komende jaren deze private inkomsten node kunnen missen.

Vergeleken met andere landen binnen Europa en in vergelijking met de Verenigde Staten is in Nederland de investering in kenniseconomie laag. Dit geldt zowel voor de overheidsinvesteringen als voor investeringen vanuit de markt.

De toekomst: wat bevordert filantropische bijdragen aan de kenniseconomie?

In het rapport *Geven voor weten* worden een aantal richtingen aangegeven hoe de ontstane situatie te veranderen.

1. Het stimuleren van een cultuuromslag bij alle betrokkenen: universiteiten, overheid, particulieren, bedrijfsleven.

2. Het scheppen van wettelijke, juridische en financiële kaders voor filantropische bijdragen. Hier ligt een taak voor de overheid. Gedacht kan worden aan het meer gericht gebruik van het instrument van de belastingaftrek.

3. Het ontwikkelen van een filantropische beleid door non-profit instellingen: het aantrekken van fondsenwerfers; het oprichten van een "foundation", het oprichten van een steunstichting. Het betekent vooral het draagvlak te vergroten door relatienetwerken met alumni, vermogende particulieren, vermogensbeheerders, bedrijven en fondsen op te zetten. Voor de interne organisatie vraagt dit om een herwaardering van 3^e en de 4^e geldstroom. Het impliceert tevens een herwaardering van beoordelingscriteria voor wetenschappelijk personeel.

De discussie dient gefocust te worden op het feit dat filantropische inkomsten voor universiteiten en de kenniseconomie in het algemeen extra kansen biedt en niet de neergang van de vrije wetenschap inluidt. Zo kennen alle universitaire medische centra reeds omvangrijke fondsenwerving, zonder dat het medisch zuiver wetenschappelijk onderzoek wordt beïnvloed. Echter een zeer reëel gevaar, waarvoor in het rapport krachtig wordt gewaarschuwd, is het zogenaamde substitutie-effect. Wanneer universiteiten erin slagen extra private middelen voor onderwijs en onderzoek te verwerven, zullen zij daarvoor niet beloond mogen worden met extra bezuinigingen van overheidswege. Particulier initiatief is geen stoplap voor bezuinigingsbeleid van overheidswege. De overheid, het beleid en de politiek hebben in deze hun eigen verantwoordelijkheid. Particulieren en bedrijven evenzeer. Filantropische inkomsten zijn bij uitstek geschikt aan universiteiten en aan de Nederlandse kenniseconomie extra stimulansen te geven.

Noot

- 1) Het rapport werd opgesteld door de werkgroep "Onconventionele financieringsmethoden voor de wetenschap" onder voorzitterschap van prof. dr. P. Nijkamp, voorzitter NWO.

Literatuur

- A. Burger en P. Dekker (red.) - *Noch markt, noch overheid : de Nederlandse non-profitsector in vergelijkend perspectief*. - Den Haag : SCP, 2001
- Geven voor Weten : de vierde route : particuliere middelen voor de wetenschap*. - Innovatieplatform : Den Haag, April 2005
- A. Komter (red.) - *Het geschenk : over de verschillende betekenissen van geven*. - Amsterdam : Amsterdam University Press, 1977
- R.L. Payton - *Philanthropy : Voluntary Action for the Public Good*. - New York : Macmillan, 1988
- L.M. Salamon - *Global Civil Society : Dimensions of the Nonprofit Sector*. - Baltimore : Johns Hopkins University, 1999
- Th.N.M. Schuyt en B.M. Gouwenberg (red.) - *Geven in Nederland 2005 : giften legaten, sponsoring en vrijwilligerswerk*. - Den Haag : Elsevier, 2005

Prof. Dr. Th.N.M. Schuyt is hoogleraar filantropie en sponsoring aan de Vrije Universiteit te Amsterdam en was lid van de werkgroep. Met ingang van oktober 2005 is hij voorzitter van de *Taskforce* van het Innovatieplatform 'Particuliere middelen voor de kenniseconomie'.

Adres: VU, FSW, Werkgroep Filantropie, De Boelelaan 1081, 1081 HV Amsterdam, tel. 020 5986781, 06 20887699, e-mail: tnm.schuyt@fsw.vu.nl, website: <http://www.geveninnederland.nl>

Debat ter discussie

Wie mag meepraten over medische technologie?
Margo Trappenburg...(et al.)
Den Haag : Rathenau Instituut,
2005. - 186 p. - ISBN 90 77364 00 5.
Website: <http://www.rathenau.nl/showpage.asp?item=1158> (incl. pdf-bestand)

De basis van de bundel *Debat ter Discussie* is een interessant essay dat politicologe Margo Trappenburg schreef op uitnodiging van het Rathenau Instituut. Hoewel oorspronkelijk uitgenodigd om als 'externe deskundige' haar licht te laten schijnen over drie studies van dit instituut over voortplantingsgeneeskunde, gaat het essay vooral over nut en noodzaak van het publieke debat voor het beleid inzake nieuwe medische technologieën. Trappenburg signaleert dat in de drie betreffende studies van het Rathenau Instituut wordt gepleit voor een zo breed mogelijk publiek debat over de toepassing van nieuwe technologie. Ze stelt dat dit haaks staat op het beleid van het huidige kabinet, waarbij juist wordt gestreefd naar zo weinig mogelijk publiek debat en het beleid 'stilletjes' wordt doorgevoerd. Dat ze dat laatste verkeerd vindt is evident, en het essay is voornamelijk een kritiek op de eerste optie: het door het Rathenau Instituut gepropageerde streven naar een brede publieke discussie, waarin ook plaats is voor levensbeschouwelijke overtuigingen oftewel het model van de 'deliberatieve democratie'. Trappenburg stelt vraagtekens bij de wenselijkheid en werkbaarheid van zo'n brede discussie. Ze analyseert het proces van debatten vanuit een 'evolutionair' perspectief, en leidt daaruit bepaalde structuren voor het verloop van debatten af. Vooral als het gaat om medische technologie, waarbij levensbeschouwelijke standpunten een cruciale rol spelen, zal een breed debat volgens Trappenburg niet leiden tot de door haar gewenste 'collectieve normering', maar tot een 'pluriform aanbod', kortom voor elk wat wils. In plaats daarvan verdedigt ze een model waarin de collectieve norm wordt bepaald door de professionele consensus van medici. Het essay wordt gevolgd door dertien reacties van mensen die door Trappenburg 'direct dan wel indirect worden aangesproken', zoals het in de inleiding heet. Ik weet niet hoe breed het woord 'indirect' hier wordt gezien, want de keuze van een aantal respondenten is me niet geheel duidelijk, en wordt ook niet toegelicht. Terugkerend thema in de reacties is kritiek op de rol die

Trappenburg aan de medische professie toebedeelt. Helaas verschillen de reacties nogal van kwaliteit. Tot de betere behoren onder andere de reacties van Govert den Hartogh, die een paar van Trappenburgs uitgangspunten in twijfel trekt, en Tsjalling Swierstra, die het model van de deliberatieve democratie verdedigt. Essay en reacties vormen een boeiende discussie, maar het slot van de bundel laat te wensen over: Trappenburg's weerwoord laat veel punten onbesproken, het daaropvolgende discussieverslag voegt weinig toe en de epiloog is warrig.

Tegen de angst

Optimisme als opdracht voor de 21e eeuw
Ralf Bodelier
Wormer : Inmerc, 2005. -232 p.
- ISBN 90 6611 480 0, €17,95

Hoe kan het dat twee personen die vrijwel dezelfde analyses hebben, toch op tegengestelde conclusies uitkomen? Dit is het geval bij de schrijver van het boek *Tegen de Angst*, de theoloog en journalist Ralf Bodelier, en de schrijver van deze recensie. Het boek is een soort uitgebreid pamflet over 'de huidige maatschappij', waarin als rode draad de tegenstelling Verlichting - Romantiek loopt. Om menselijke wereldbeelden en idealen te begrijpen is dit inderdaad de meest werkbare tweedeling, vooral omdat het veel andere relevante tweedelingen incorporeert, zoals individualisme - groepsdenken, ratio - emotie, realisme - idealisme, moderniteit - traditie, liberalisme - despotisme en secularisme - religie, om er maar een paar te noemen. Bodelier plaatst zich, net als deze recensent, expliciet in de hoek van de Verlichting. En op vrijwel alle behandelde onderwerpen is de recensent het met de schrijver eens, behalve met de conclusie. Die luidt: we hebben alle reden om optimistisch te zijn, en we hebben zelfs de plicht om dat te zijn.

Dit verschil ligt er, denk ik, in dat het boek inderdaad gekleurd is door de roze bril van een optimist. Dat leidt tot twee dingen: ten eerste tot op zich juiste analyses die echter geen optimistische conclusies rechtvaardigen, ten tweede tot een aantal eenzijdige analyses. Om met het eerste te beginnen: Ik sta helemaal achter Bodeliers stelling dat het misdadige karakter van de seksindustrie door zowel politici als intellectuelen onterecht genegeerd wordt, maar er zijn geen tekenen die erop wijzen dat hieraan iets gaat veranderen. Bodelier geeft een van de weinige intelligente analyses van Hirs Ali's en Van Goghs filmpje *Submission 1* in plaats van het gebruikelijke misplaatste geloei over 'respect voor andere culturen', maar onder intellectuelen blijft die laatste houding overheersen. Ondertussen is Van Gogh dood en is een gemakzuchtig en clichématig pamfletje van Geert Mak een bestseller geworden. Bodelier heeft eveneens helemaal gelijk met zijn analyse van, en kritiek op, het 'multiculturalisme' en het 'monoculturalisme', die minder van elkaar verschillen dan de aanhangers zelf denken, maar ondertussen wordt in Nederland het gehele debat door deze aanhangers bepaald.

Op andere punten zijn Bodeliers analyses te eenzijdig. Ik sta helemaal achter Bodelier als hij het anti-Amerikanisme op de korrel neemt en wijst op de positieve kanten van Amerika's interventionistische buitenlandse politiek, maar de motieven en het (inderdaad) naïeve optimisme van de republikeinse idealisten mogen door hem wel wat meer gewantwoord worden. En ja: als je de romanticus Karl May en diens nobele indiaan Winnetou aanhaalt, mag er toch op z'n minst ook even aan herinnerd worden dat de Verenigde Staten zijn gebouwd op de grootste en meest genegeerde genocide uit de wereldgeschiedenis, onder andere met steun van verlichtingsdenkers zoals Locke. Verder lijken de 200 miljoen euro die de Nederlanders na de Tsunami naar hun vakantiebestemming stuurden, mij nog geen reden om van 'morele globalisering' te spreken. Voor Darfur, waar zonder spectaculaire tv-beelden ongeveer evenveel mensen omkwamen, werd een fractie van dit bedrag ingezameld. Hier lijkt Rousseau's omschrijving van medelijden als 'het onvermogen om anderen te zien lijden' toch wel toepasbaar. Volslagen onbegrijpelijk is het dat Bodelier wél een hoofdstuk wijdt aan het gevaar van gewelddadige milieuactivisten, maar het niet heeft over het allergrootste probleem waar we nu mee te kampen hebben: de destructie van het milieu zelf. Als er één reden is om ronduit pessimistisch te zijn, dan is het dát wel.

30 november

IIAV viert feest: Het boek 'De vrouw beslist : de Tweede Feministische Golf in Nederland' wordt op woensdagavond 30 november door middel van een feestelijke happening aan pers en publiek gepresenteerd op een locatie in Amsterdam. Die middag wordt op het IIAV de workshop 'Hoe kom ik in de geschiedenisboeken' gegeven. Speciaal voor het jubileum komt er vanaf deze dag een tentoonstelling over de Tweede Feministische Golf met o.a. portretten van vrouwen en mannen met hun favoriete voorwerp uit die roerige periode, Amsterdam. Contact: tel. 020-6651318, e-mail: pr@iiaiv.nl

1 december

CBS-symposium 'Sociale Samenhang in Beeld, het Sociaal Statistisch Bestand (SSB) nu en straks', Naturalis, Leiden. Contact: drs. L. Engberts (070-3375608) en drs. F. Linder (070-3375711)

NETHUR Stadsdag 2005 'De stadsbuurt: ontwikkeling en betekenis', Den Haag. Contact: tel. 030 2532250, e-mail: nethur@geog.uu.nl

IIAV viert feest: 'Traveling Heritages', IIAV, Amsterdam. Contact: tel. 020-6651318, e-mail: pr@iiaiv.nl

1-2 december

Conference Africa's poor: Policy aims and impact, Leiden. Contact: Marieke van Winden, tel. 071 5273358, e-mail: winden@ascleiden.nl

2 december

IIAV viert feest: Colloquium 'protestrepertoires in Nederland 1965-2005', Amsterdam. Contact: tel. 020-6651318, e-mail: pr@iiaiv.nl

4 december

Herfstlezingen 2005 over Eerste Boeken: De Geheime Geschiedenis van de Mongolen: helden of barbaren?; lezing: Prof. dr. V. Veit; optreden: Mark van Tongeren, Paradiso, Weteringschans 6, Amsterdam, van 11.00 - 13.30 uur. Entreprijs: €9,-; donateurs van de K.L. Poll-stichting voor OKW en VPRO-Backstage-leden betalen €7,50. Contact: K.L.Poll-stichting voor OKW, tel. 020 6235451

6 december

Colloquium '30 jaar OCMW: de bijstand stand-by' naar aanleiding van het Jaarboek Armoede en Sociale Uitsluiting 2005, Stadscampus Universiteit Antwerpen (9.00-13.00 uur). Contact: <http://www.ua.ac.be/oases> of via e-mail: katrien.deboyser@ua.ac.be

7 december

Arena Africana Part 3: This land is your land... An African Green revolution and the future of small-holder farming, De Balie, Kleine-Gartmanplantsoen 10, Amsterdam (20.00 - 22.30 uur). Contact: e-mail: Oukpabi@ascleiden.nl

Zorgen over ama's : we hebben ama's nodig, nu en in de toekomst, Congrescentrum Antropia, Driebergen. Contact: Wim D. Visser, e-mail: wd.visser@cogis.nl

Nationaal Innovatie Event, De Fabrique, Maarssen. Contact: e-mail: info@Nationaal-Innovatie-Event.nl

9 december

International Research Seminar: Paul Taggart (Sussex), VU Amsterdam, BelleVUe, room 0H-36 (15.00 uur). Contact: tel. 020 5986905, e-mail: ha.binnema@fsw.vu.nl

13 december

Vereniging voor Beleidsonderzoek (VBO) en de Vereniging voor Statistiek en Onderzoek (VSO): 'Beleidsonderzoek in Nederland', Verkade-fabriek te Den Bosch. Contact: e-mail: Vincent.vanStipdonk@sgbo.nl

Hans Knippenberg & Peter van der Veer - The changing religious landscape of Europe, AMIDSt (room G2.02), Nieuwe Prinsengracht 130, Amsterdam (15.30-17.00 uur). Contact: tel. 020 5254062/4063, e-mail: amidst-fmg@uva.nl

14 december

CIROC Seminar 'Alternatieve strategieën ter bestrijding van georganiseerde criminaliteit', Vrije Universiteit, Amsterdam. Contact: tel. 020

5986231

15 december

Research Day Sense Core 4 - Rationality and Interactivity in Environmental Science, Academieggebouw Utrecht University, Domplein 29, Utrecht (9.30-17.00 uur). Contact: e-mail: info@swome.nl

16 december

Geluk: een kwestie van organiseren? - Een eendaags symposium over geluk, organisatie en de organisatiemaatschappij, Amsterdam. Contact: COM; e-mail: ec.bandringa@fsw.vu.nl

10 januari

Sjaak van der Geest & Joos Droogleever Fortuijn - The elderly/ageing, AMIDSt (room G0.03), Nieuwe Prinsengracht 130, Amsterdam (15.30-17.00 uur). Contact: tel. 020 5254062/4063, e-mail: amidst-fmg@uva.nl

12 januari

Mensenhandel en "moderne slavernij", Musis Sacrum, Arnhem (10.00-16.30 uur). Contact: Leids Congres Bureau, tel. 071 5148203

26 januari

Conferentie Strategisch Project Nieuwe Economie: Meten van de kenniseconomie en nieuwe economie - nieuwe statistiek voor onderzoek en beleid, CBS, Voorburg. Contact: e-mail: SlotconferentieNE@cbs.nl

7 februari

Gert de Roo - Planning and complexity, AMIDSt (room G0.03), Nieuwe Prinsengracht 130, Amsterdam (15.30-17.00 uur). Contact: tel. 020 5254062/4063, e-mail: amidst-fmg@uva.nl

7 maart

Guus Borger & Maarten Bavinck - Waterconflicts, AMIDSt (room G0.03), Nieuwe Prinsengracht 130, Amsterdam (15.30-17.00 uur). Contact: tel. 020 5254062/4063, e-mail: amidst-fmg@uva.nl

22- 25 maart

The Sixth ESSHC (The Sexuality Network of the European Social Science History) Conference, RAI, Amsterdam. Contact: Geertje Mak, e-mail: Geertje.mak@hetnet.nl of Dan Healey, e-mail: D.healey@swansea.ac.uk

29-31 maart

International Workshop "Trajectories of Commitment and Complicity", Amsterdam. Contact: tel. 020 5253874, e-mail: asca-fgw@uva.nl

4 april

Jan Mansvelt Beck & Meindert Fennema - Territory and terror, AMIDSt (room G0.03), Nieuwe Prinsengracht 130, Amsterdam (15.30-17.00 uur). Contact: tel. 020 5254062/4063, e-mail: amidst-fmg@uva.nl

10-11 april

Nederlands ICT-Kenniscongres 2006, Amsterdam. Contact: e-mail: info@ictregie.nl

20-21 april

Third International Conference: Genomics & Society: towards a socially robust science?, Amsterdam. Contact: Maria Cantore, Centre for society and genomics, Postbus 9010, 6500 GL Nijmegen, email Cantore@society-genomics.nl

9 mei

Ron Boschma & Pieter Tordoir - Evolutionary economic geography, AMIDSt (room G1.03), Nieuwe Prinsengracht 130, Amsterdam (15.30-17.00 uur). Contact: tel. 020 5254062/4063, e-mail: amidst-fmg@uva.nl

19-20 mei

International conference "Technologies of Memory in the Arts", Radboud Universiteit, Nijmegen. Contact: e-mail: LvanSchoonneveldt@let.ru.nl, tel. 024 3611440

Zie ook de agenda op de Facta-website: <http://www.maatschappijwetenschappen.nl>

